

אונקלוס

דברים מז שפטים

יח דגין ופרענין תמני קד בכל קרוי די יי אקה יהב קד שפטים ושתרים תתן לה בכל שפטיך אשר יהיה נתן לה

רש"י

לקט בהיר

(יח) שפטים ושתרים. שופטים דיינים (לב) הפוסקים את הדין (מח): ושתרים. הרודין (את העם) אתר מלוחם (לג) שמכין וכופתין במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט (עס): בכל שפטיך.

(לב) אמר זאת הגם שפוט הוא, כדי לעשות חילוק בין שופט לשופט, גם הוסיף לומר הפוסקים את הדין, לומר שהם רק פוסקים, אבל אינם מכים וכופתים, שאינו לפי כבודם של הדיינים להכות את המסרב לדין (ג"א), וזה"ל אם יש כח בשופטים להכריח והעם נשמעים לדיינים אין לריך שופטים שדיין זה הוא השופט והשופט, וכן הוא להפך אם אין שופט ואין כח המכריח אין חובו במינוי שופטים (אודה"ח): (לג) אתר מלוחם של השופטים, מכים במקל וכופתים ברצועה (במ"ח), והמדובר כאן מהלכות טוען וטוען וכגון שאתר מהם מסרב לדין, ומקל ורצועה הם רק משל על ההכרח, ואין המדובר משלוח ב"ד המכה מלקות ומכת מרדות

אור החיים

שופט ושופט כיון שהם הממנים אותו אלא שימנום לשפוט ולרדות אותם, והוא אומרו חתן לך פירוש עליך:

בכל שפטיך. טעם אומרו בכל, שפטיך למנוח בכל עיר ועיר ובכל פלך ופלך (בארץ ישראל, ובצריחה (ילקוט) אמרו ז"ל בכל שפטיך בא הכהוב להקים סנהדרין קטנה לסנהדרין גדולה מה גדולה דנה והורגת אף קטנה דנה והורגת ע"כ, ונראה שדרשהם היא מחיבה בכל שכלל הכהוב כל הסנהדרין יחד) לומר ששנים צכח אחד, ואומרו אשר ה' אלהיך נותן לך אמרו ז"ל (מכות ז'), שצא לומר שאין חובו האמור בענין אלא בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך ולא בחוץ לארץ), ואומרו לשפטיך רבותיו ז"ל (ספרי) פראשו שמוכב למעלה), וקשה למה לא כהבו במקומו על זה הדרך חתן לך לשפטיך בכל שפטיך אשר וגו', ואולי שנחכוון להסמיכה למאמר ושפטו את העם משפט לך להעיר כי הוא זה טעם שמוזה לתח שופטים בכל

יח. שפטים וגו'. סמך מלוח זו למנוח שלוש פעמים וגו' שלפניה, להעיר שהגם שמוך לעלות שלשה פעמים בשנה ליראות את פני ה' ושם היא עומדת סנהדרין גדולה קבועה אף על פי כן לריך למנוח שופטים וכו' ולא יסמכו על בית דין שלפני ה' בלשכת בגזית לבד, והטעם כדי שלא תענה הדין) עד עלות אל המקום, וטעם השוערים אמרו בפסיקתא רבי אלעזר בן שמוע אומר אם יש שופטים) יש שופטים אם אין שופטים אין שופטים ע"כ, הדברים מוכיחים שאם אין שופטים אין חובו מלוח שופטים, ומעתה כל שיודעים ישראל שהעם אינם נשמעים לשופטים והשופטים אינם יכולים לכופס אין חובו במינוי השופטים, וכל שהעם נשמעים לדייניהם בלא שופט חייבין למנוח שופטים וקוראים אותו בשופט זה שופט ושופט:

תתן לך. פירוש שהממנים עלמן לא יאמרו בדעתן שלא תשלט עליהם מקל מרדותו של

אור בהיר

(א) מלשון עיני וצנה, כלומר להמשיך לזמן ארוך כדי לייגע א' מצעלי דיינים כדי שיותר וימחול וכדומה. (ב) כדי להכריח הבעלי דיינים לקיים פסק השופטים. והב' ציחד הם מלוח אחת, ואין נפ"מ אם הם ב' נושאים או נושא א'. (ג) חיבת לך מיותר, וגם אין ידוע פירוש. (ד) קאאנט"י בלע"ו, והוא כולל כמה עיירות. (ה) שבתית כל נכלל גם ירושלים. (ו) כן הוא ברמב"ם שלפנינו (סנה"ד פ"א), וכן כתב הרמב"ן כאן בשמו, וכן בספר החינוך, והכ"מ והל"מ כתבו שט"ס יש בצברי רמב"ם, מאחר שבגמ' איחא ובח"ל אתה מושיב בכל פלך ופלך. - אבל בספר החינוך מיטבו בטוב טעם, וז"ל, אבל לא בח"ל שאין סומכים בח"ל אבל מ"מ כל הנסמך בארץ "ראוי" לשפטו אפילו בח"ל וזו מה שאמרו ז"ל סנהדרין נוהגים בארץ ובח"ל עכ"ל, פי' ראוי אבל אין חובו. (ז) כלומר אין הפי' שארץ ישראל ניתנה לך לשפטיך אלא הפירוש שופטים חתן לך לשפטיך.

שפטיך

בכל עיר ועיר על חתן לך לך שפטיך אשר שמושיבין * (שס - שסז) עיניו נוסחאות י"ש העיר בכללותה וכן תרגמו או לומר שהקצ"י לשפטים (ג"א) הסנהדרין שם הרמב"ן ז"ל,

עיר, ובטור משפט לך, יהיה הפה בהשואה כי אנו מרויחו לדיינים היו לא חטב ל אזכרה למ לומר על זו חתן לך וג לרמב"ם ז" שפטיך לכל ועיר, ואולי שדרשו לשב שדרשו שר עירי) אין הצריחה שמעמידים חתן וגו', ל:

(ח) והוא מיון דיינים. יב סופה כדי

בין ארץ בצון - משיבו גבכנג אקראת יומה בצון

שְׁבִטֶיךָ וַיְדוּנֵן יְתָ עִמָּא דִּין לְשִׁבְטֶיךָ וְשִׁפְטוּ אֶת־הָעָם מִשִּׁפְטֵי־

רש"י

לקט בדיר

צכל עירלדי ועיר (ספרי - סנה' ע"ז): לְשִׁבְטֶיךָ. מוסב על חתן לך^(א) שופטים ושופטים חתן לך לשבטיך צכל שערך אשר ה' אלהיך נותן לך: לְשִׁבְטֶיךָ. מלמד שמושיבין* דיינין לכל שבט ושבט^(ב) וצכל* עיר ועיר (סס - סס): וְשִׁפְטוּ אֶת הָעָם וגו'. קנה דיינין שינוי נוסחאות * שמשומן * וצכל

העיר בכללחה נקרא ג"כ לפעמים שער, כגון (י"ב י"ז) לא תוכל לאכול בשעריך, וצריך אהה לפותרו בכל מקום לפי ענינו, וכן מרגמו אונקלוס צכל קרוי, מש"כ מוזות ביתך ובשעריך מחרגם ובחרעך (רא"ם): (לה) לא על נותן לך הסמוך ליה לומר שהקב"ה נתן לך את הערים לשבטיך שזה אין לו הגנה לומר זאת כאן, גם לא הערים נתן לשבטים אלא הארץ נתן לשבטים (ג"א), גם כפל הוא שאם אמר נותן "לך" למה עוד לשבטיך, ועוד הלא ירושלים לא ניתנה לשבטים ושעיר הקהדרין שם היה (ד"ר): (לו) וא"ת אם יש צ"ד צכל עיר למה עוד צכל שבט הלא יש יותר מיי"ב עיירות, כן הקשה הרמב"ן ז"ל, ומירך שאם יש בעיר אחד צ' שבטים כגון ירושלים צריך צ' בתי דינים, עוד חירך ז"ל שכל שבט היה לו צ"ד

אור החיים

עיר, ובעיר שיש צ' שבטים צ' שופטים כדי שיפוטו משפט נדק, ודקדק לומר את העם^(א) פירוש שלא יהיה הפרש ציוניהם ויהיו נדונים זה את זה צהשואה כיון שכל שבט נידון לפני בית דינו, וצזה אנו מרויחים ישוב מאמר ושפטו שאם צה להזכיר לדיינים היה לו לדבר נוכח^(ב) כסדר שדיבר בסמוך לא חלפה לא חכיר וגו', ורש"י ז"ל פירש שהוא אזהרה לממנים למנות נדיקים, ולדבריו היה לו לומר על זה הדרך שופטים ששופטים צלדק וגו' חתן לך וגו', ולדרכינו יבא על נכון. וראיתי לרמב"ם ז"ל (הל' סנהדרין פ"א) שהשמיט דין זה שצריך לכל שבט ושפטו ולא כחב אלא שלכל עיר ועיר, ואולי שסובר רמב"ם שכוונת רבותינו ז"ל שדרשו לשבטיך שצריך בית דין לכל שבט הוא קודם שדרשו שצריך צכל עיר^(ג), אבל אחר שצריך לכל עיר^(ד) אין עוד צורך למנות לכל שבט, וזה לשון הצרייחה צסנהדרין דף ט"ז חנו רבנן מנין שמעמידים שופטים לישראל^(ה) תלמוד לומר שופטים חתן וגו', לכל שבט ושפטו מנין תלמוד לומר שופטים

לשבטיך, לכל עיר ועיר מנין תלמוד לומר שופטים לשעריך ע"כ, וקשה למה דרש התנא חיבה לשבטיך שהוא צסוף צסוף פסוק קודם חיבה צכל שערך שקדומה לה שמן הראוי היה לחנא להקדים דרשה צכל שערך, אלא הרי זה מגיד שלא צה חיוב לשבטיך אלא קודם חיוב כל שערך אבל אחר שזיה צכל שערך אין מקום להצריך לשבטים, ולזה רמב"ם שכתב חיוב צכל עיר^(ו) אין מקום לומר צכל שבט, ולדרך זה דרשה התנא הוא על זה הדרך שמחייבן הכתוב לתת שופטים לכל שבט צין יהיה צעשרה עיירות צין יהיה בעיר אחת, וחזר ואמר שאם יהיה צהרבה עיירות יתן לכל עיר ועיר, ואם תאמר אם יתן צכל עיר למה הוצרך לומר לשבטיך, משום שזולת לשבטיך לא הייתי מפרש צכל שערך צכל עיר ועיר שהייתי אומר שזולה לומר שערך של כללות ישראל צין שבארץ ישראל צין שבעבר היודן לא של כל עיר ועיר שבארץ, ואחר אומרו לשבטיך שפירושו הוא לכל שבט נתחייבו לומר צכל שערך צכל עיר, ולזה כשפסק רמב"ם צכל עיר אין מקום

אור בדיר

(א) והוא מיותר. (ב) חשפטו את העם וגו'. (ג) ופי' ושפטו ולא ישפטו כשיהיה לשבטיך. (ד) שצריך עכ"פ י"ב בתי דינים. (ה) הרי יש יותר מיי"ב צ"ד. (ו) כלומר צי"ד א' עכ"פ. (ז) פי' בשלמא הצרייחה מביא כל הדורש מתחלתה ועד סופה כדי להגדיל חורה ולהאדירה וגם צורך יש בה כמו שנאמר להלן אבל הרמב"ם שנה לפסוק הלכה די לומר התכלית.

2

3

צֶדֶק: יט לְאִתְּמָה מִשְׁפֵּט לֹא תִכִּיר רַק שׁוֹט: יט קָא תִצְדִּי דִין קָא

לקט בהיר

רשי

מומחים ולדיקים^(ט) לשפוט דק (ספר:)(יט) לא תטה משפט. כמשמעותו^(יז): לא תכיר פנים. חף בשעת הטענות, אזכרה לדין שלא יהא רך לזה וקשה לזה (או) אחד עומד ואחד יושב (בבבית לט), לפי שכשורה* זה שהדין מכבד את הצירו מסתמין שטיו נוסחאות * שרואה

גדול על כל השנט ועל כל עיירותיו, ובי"ד זה היה גדול מסתם בני דינים: (לז) לכאורה נראה שיהא לרבינו זאת מדאמר בלשון נסתר „ושפטו“ ולא לנוכח „ושפטו“ כמו בפסוק הסמוך לא חטה לא חכיר פנים, ודאי שמוקצ על חתן לך האמור לכלל ישראל שתתן לך שופטים באופן שיפטו את העם משפט דק, אבל דו"ל בספרי למדו זאת

מיתור, שהרי מיד אחריו כתיב לא חטה משפט, כן היה הגירסא לפני הרא"ס והג"א לזה הוקשו על ספרי זה אולי לריך על לא חטה ועשה, אבל בספרי שלפנינו הגירסא כבר נאמר ושפטתם דק לא חטה משפט, והוא פסוק לעיל אי ט"ו, ולפי"ז יש לנו כבר גם עשה ומיתור הוא ואין קושיא: (לח) שלא יצדיק את אחד מבעלי דינים שלא כדין, אי"כ מה זה עוד לא חכיר פנים שלכאורה פירושו היינו הך שלא יצדיק את אהובו או קרובו או העשיר וכדומה, לזה בהגהת פירושו שהכרת פנים אפילו שלא בפסק דין אלא אפילו קודם הטענות מביא הט"ה בפסק דין שהדין פוסק הדין לפי הטענות וזה אינו יכול

אור החיים

פנים יהיה אחד יותר מתקצבת דעתו אליו ולא ילא המשפט דק, ובפרט במשפטים שהלויים בשיקול הדעה ובהטיות מועטת בנקל יטה דעתו. ובדרך רמז ירמזו על דרך אומרו (תהלים ל"ו) ישפוט תבל בצדק, ואמרו אנשי אמת (זוהר ח"ג קל"ח) כי צ"ד עליון יקרא דק, ואמרו ז"ל (בילה ע"ז) כי בראש השנה מזונוהו של אדם קבועים וכו', והנה כשיפול ההפך על הממון בין אדם לחבירו^(י) ועמדו לפני השופט אם ישפוט על פי החורה אשר לזה ה' כשזכו הראוי לזכות וכו' הנה הם שופטים המשפט עלמו ששפט צ"ד עליון) הנקרא דק, והוא אומרו ושפטו את העם משפט דק פירוש ששפט בית דין העליון שנקרא דק:

לומר לשבטיך שאז הפרש בדבריו כדברי החוספוט שם בסנהדרין שאם יש בעיר צ' שבטים לריך צ' בתי דינים^(יט):

משפט דק. ולא אמר בצדק^(י) כאומרו (ויקרא י"ט ע"ו) בצדק השפוט עמיתך, כאן העיר הערה גדולה לחפץ לשפוט בצדק, והוא כי כשיראה לעמוד הדיון על משפט האנשים אשר להם הריב יהיה צסדר זה שיעציר מבין עיניו צ' הנושאים ולא ילביש משא ומתן ההלכות שיעשה באנשים אשר להם הריב לומר כפי זה יתחייב פלוני וכפי זה יהיה להפך אלא יעשה עיונו ולדי ההלכה כאלו אין אדם שריך להוראה זו עתה אלא לעמוד על הדין לדעת הלכות התורה^(י), ואחר שיעמוד עליו בדרך זה מה שיעלה במאודתו ודין צו לבעלי דינים יזכה הזכאי ויתחייב החייב, והוא אומרו ושפטו את העם משפט פירוש כבר הוא משפט בפני עלמו^(י) זה יהיה דק, אבל זולת זה כשיעריך בדעתו צעה שמוקק ומצדף הדין לבעלי דינים על כל

יט. לא חטה משפט וגו'. לא יחד האזכרה לשופטים ולזה לנוכח^(יז), להעיר כי כללות ישראל ישנם גם כן באלו האזכרות אם לא ימנו השופטים כדרך שנלעוו, הם המטים משפט הם העוזרים על כל האמור:

אור בהיר

טו) והוא ז"ל לא סבר כן וא"כ לא די שאין נורך לומר לכל שבע גם אין נכון לומר כן. טז) ואז אין לריך לומר חיתת משפט אלא ושפטו את העם בצדק. יז) פי' יתשוב שלמד לעלמו שו"ע ואמר לפי זה לריך ראובן לישבע ולפי זה לריך שמעון לשלם וכדומה. יח) פירוש ישפוט לבעלי דינים משפט שכבר נגמר דעתו וזה דק. יט) פי' מחלוקה, זה אומר שלי וזה אומר שלי. כ) בראש השנה. כא) פי' בשלמא למעלה שאמר ושפטו את העם, הרי יחד האזכרה לשופטים, על כן היתה קושימתו שידבר לנוכח, שהלא גם השופטים היו עומדים לפניו כשדיבר משה דבריו, אבל כאן שלא יחד האזכרה לשופטים, שלא אמר לא חטה

תשתמוד
שחרא
חבימין וי
כ קשטא

טענותיו:
(ספר - כתיב)
מננו חי
בזכותו (ה)
משפט* ו
תרדף. ה
למען תד
שטיו נוסחאות

הטייה, ואין
הדין בכלל כ
ק"ה וברש"י
הכתוב העיו
לעלמו, וזה
רש"י פסוט
ואפשר טעו
(מ"ל):
השוחד מסל
שאין פירוש
דברים של
מפי הדין:
כבר יעור ט
רואה זכות
שקר (ג"א)
שאמרתי ככ
זה והיו מש
בדיינים כשו
עליך לחזור

ב. צדק

אחרים גם
משפט, העי

וַיִּרְשֶׁתְּ אֶת־הָאָרֶץ אֲשֶׁר־יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
 נָתַן לָךְ: ס כֹּה לֹא־תִטַּע לָךְ אֲשֶׁרָה
 כָּל־עֵץ אֲצֵל מִזֶּבַח יְהוָה אֱלֹהֶיךָ
 אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה־לָּךְ: כב וְלֹא־תִקֵּים לָךְ
 מִצֵּבָה אֲשֶׁר שָׁנָא יְהוָה אֱלֹהֶיךָ: ס

דמיהו ותירת ית ארעא דין
 אלקה יהב לך: ס לא תצוב לך
 אשרת כל אינן בסטר מדבחה
 דין אלקה די תעבד לך: כב וקא
 תקים לך קמא די סני ו אלקה:

א קא תבוס ו
 ואמר די יהי ב
 ביש ארי מר
 הוא: ב ארי ו
 מקרויך דין א
 או אתתא ד
 קדם ו אלקה
 ג ואור ופלד

לקט בדיר

רשי

הקודם שפי' לך לך וגו' מנה דיינים מומחים, שאם פירושו שהדיין ילך אחר לך ולא אחר שקר מה ענין לך יחיד לומר שבטל זה תחיה וירשה וגו', אבל מינו דיינים כשרים ומומחים ודאי שכלאי הוא לזה שהרי בזה תלוי כל קיום והכשרת כלל ישראל, והארץ רבינו לומר להחיות את ישראל וכו' ולא די לומר כדאי הוא מינו דיינים לכל זה, רצונו בזה לומר שהגם שקודם שירשו את הארץ אינם מתוויבים במינו דיינים, אבל הכתוב אומר שבעבור שעמידים למנוח דיינים כדאי הוא מעתה להחיותם ולהושיבם (ד"ד): (מד) פי' אפילו נטל זרע מאילן

הכשרים להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתן (ספרי): (כח) לא תטע לך אשרה. להוויבו עליה משעת נטיעתה (נטיעתה) ואפילו לא עזבה עובר בלא העברה על נטיעתה (ספרי): לא תטע לך אשרה כל עין אצל מזבח דו אלהיך. הזהרה לנוטע אילן (ספרי) ולבונה בית צהר כבית (ספרי): (כב) ולא תקים לך מצבה. מלצת הצן אחת (ספרי) להקריב עליה (ספרי) אפילו לשמים (ספרי): **אשר שנא.** מוצת הצנים ומצת אדמה לוב לעשות (ספרי) ואת זו שנא כי חק היתה

פשוט (שאינה ע"ז) וטומנו באדמה כדי שינמח ויהיה לע"ז אפילו לא צמח ולא נעשה אילן מעולם חייב על נטיעתה, דאילו צמח ונעשה אילן או שטמן בקרקע יחור מן הארץ הרי קיים ע"ז ועבר על לאו דלא יהיה לך אלהים אחרים וחייב לשורפה דכתיב (י"ב ג') ואשיריהם תשרפון באש (מ"ל): (מה) אפילו לא לשם ע"ז אלא לנוי וליופי עובר בלאו, וצ' דברים אמר הכתוב, ואומרו לא תטע מושך אחר עמו וכאילו כתב ב' פעמים לא תטע לך אשרה לא תטע לך כל עץ שפירושו כל מין נטיעה אשר מוסד בקרקע ובכללו גם בית או שום מין בנין ונטיעה (כי מינו נטיעה גבי אהלים), כן הוא בספרי, וכן נראה סגרת רבינו שאמר "ואהרה" וכולל אילן ובית בית, א"כ גם בית באוהרה, ודלא כהר"מ במו"ל שצ"ל רק מדרבנן הוא משום הרמקה יחיה (ג"א), והרמב"ן ז"ל כתב בדעת רש"י שהבונה הוא אסמכתא מדרבנן, ואולי שבספרי שלפניו היה נשמט "ובונה בית" - ודע שאין אשרה מין אילן מאילנות (אלא מן הסתם היה להם אילן מיוחד לזה) אלא כל מין אילן בין עושה פירות בין אילן סרק בכל מקום שהוא (לאו דוקא אצל המזבח) אם נטעה לשם ע"ז או שנטעד הרי זו אשרה אבל אצל המזבח אסור אפילו הוא לנוי וכנ"ל: (מו) בין בעזרה בין בכל מקום בשעת היתר הבמות, אבל מלצה דכתיב אצל פסל צפ' צהר (כ"ו א') דכתיב ופסל ומנצה לא תקימו לכם היא מנצה כדי להושיב עליו הפסל (רמב"ן): (מז) האריך רבינו בלשונו, ולא די לו לומר כי חק היתה לכנענים וכו', שרצונו ליישב לשון הכתוב שאמר אשר שנא שמוחר הוא מאחר

לכנענים (ספרי), ו
 האבות עכשו
 לעבודה כוכבני
 הזהרה למפגל
 נדרשו צו שאר
 (צ) לעבור בר
 שנינו נוסחאות - כשנינו

מזבחותיהם תחול
 מזבחות היה להם
 במקלטן: א) כ
 למקומו הרי הוא
 בשעת שמיטה, וז'

ז"ל. א. לא

ז"ל (ספרי) ש
 צחיבה יהיה
 עובר, ואפשר
 שנעשית צו צ'
 פנים לריך לא
 פסולה, והוא
 מוס פירוש ג

אור החיים

ויסתפק בקענים, תלמוד לומר לך לך פירוש הגם שהשגת לדיינים שהם ראויים, עליך לחזר אחר היותר ראויים מהם: **בא.** לא תטע לך אשרה וגו'. רבותינו ז"ל אמרו (סנהדרין ז') כל המעמיד דיין

אור בדיר

בה) מטעם הסמיכות. (ב) והוא מיותר. (בז) ופי' לך להנאתך ולטובתך.

בה) והוא פשיטא
 ק"ל הלא מה שאנ

אונקלוס

דברים יז שפטים רי

יז א לֹא־תִזְכַּח לַיהוָה אֱלֹהֶיךָ שׁוֹר
 וְיֵשָׁה אֲשֶׁר יִהְיֶה בּוֹ מוֹם כֹּל דְּבַר רַע כִּי
 תֹעֲבֹבֶת יְהוָה אֱלֹהֶיךָ הוּא: ס ב כִּי־יִמְצֵא
 בְּקִרְבְּךָ בְּאֶחָד שְׂעִרֶיךָ אֲשֶׁר־יִהְיֶה
 אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ אִישׁ אֹיֵאֲשָׁה אֲשֶׁר
 יַעֲשֶׂה אֶת־הָרַע בְּעֵינַי יְהוָה־אֱלֹהֶיךָ
 לַעֲבֹד בְּרִיתוֹ: ג וַיִּלֶךְ וַיַּעֲבֹד אֱלֹהִים

א לֹא תכוס קדם יי אלקה תור
 ואמר די יהו בה מוקא כל מדעם
 ביש ארי מרחק קדם יי אלקה
 הוא: ב ארי ושתבח בנה בחדא
 מקרויך די אלקה יהב לך גבר
 או אתתא די יעבד ית דביש
 קדם יי אלקה למעבר על קומה:
 ג ואזר ופלח קטעות עממיה

לקט בדיר

רש"י

שאוסרו ואמר ולא תקים ראיו ששנואה היא, ועוד אשר שנה
 משמע שנה כנר והיכן מנינו ששנאו, לזה אמר שהרי מנינו
 בתורה אלל האבות גם מזבח וגם מזבה וכשנא הקב"ה לנזות
 אותנו לזה לעשות מזבח אבנים ומזבח אדמה והשמיט מזבה
 הרי זה סימן ששנאו הוא אלל, וא"כ הא גופא קשיא למה
 נחר את זה ושנא את זה כי חק היתה וכו' (אלמורש': מ"ח) הגם שהכתוב אומר (ו' ה')

לכנעונים^{כ"ח}, ואף על פי שהיתה הכוונה לו* בימי
 האבות עכשוו שנאה (כ"ג) מאחר שעשאוה אלו חק
 לעבודה כוכבים^{כ"ד} (ה) לא תזבח וגו' כל דבר רע.
 אזכרה למפגל בקדשים^{כ"ה} על ידי דבור רע (כ"ג), ועוד
 נדרשו בו שאר דרשות בשחיטת קדשים (כ"ז):
 (ג) לעבור בריתו. אשר כרת ה' אתכם שלא לעבוד

שינוי ונסחאות - רמב"ם

מזבחותיהם תחולו ומזבוחם תשגרו, וכן נפ' ראה (י"ג ג') ונתתם את מזבחותם ושנתתם את מזבוחם, הרי שגם
 מזבחות היה להם, מירך הרמב"ן ז"ל ואולי שהחזיקו במזבוח ולא היה להם בית ע"ז שאין שם מזבה, אבל המזבחות היו
 במקלחן: א) כנר שמענו נפ' לו ונפ' קדושים שהשוחט (או שאר עבודות) שום קרבן על מנת לאכלו חוץ לזמנו או חוץ
 למקומו הרי הוא פוסל את הקרבן והאוכל ממנו חייב כרת או מלקות, וכאן בא הכתוב לחייב את מי שעושה אותו פיגול
 בשעת שחיטה, וז"ל הספרי ומנין לקדשים ששחטן חוץ לזמנם וחוץ למקומם שהוא עובר בלא תעשה ח"ל כל דבר, דבר שחלו

אור החיים

כסעמדה אשרה:

לכיות מוס לא הזבחנו:

ב. ב' ימלא בקרבך. אומרו בקרבך^{כ"ח}, לחייב על
 הדבר לבני המקום ששם ימלא האיש
 עושה הרע ואחריוכם יתחייבו כל יושבי הארץ,
 וכוא מה שגמר אומר באחד שערך^{כ"ט}, ורבותיו
 ז"ל (כתובות מ"ה): דרשו שערך לגזירה שיה
 שנמלאו בו ולא שער שנידונו בו, ואמרו אשר ה'
 אלהיך נתן לך^ל, נחכוון לומר שעל מנת כן ה' נתנה
 לך:

לעבור בריתו. פירוש לריך שידע שהוא עובר

ז"ל (ספרי) שבה הכתוב לאסור מוס עובר רמזו
 בחינת יהיה לומר כל הויח מוס צין קצוע צין
 עובר, ואפשר עוד לומר שאם הוחלה צה אצר
 שנעשית בו צעלת מוס ואמרו הרופאים שעל כל
 פנים לריך לחותכו הגם שעדיין לא חתכו הרי זה
 פסולה, וכוא אומרו לא הזבח וגו' אשר יהיה בו
 מוס פירוש הגם שעתה אינו מוס כיון שעומד

אור בדיר

כ"ח) והוא פשיטא ששם אינו מכס וביעיס שאין אתה חייב. כ"ט) שהיא ג"כ מיותר לכאורה. ל) והוא ג"כ פשיטא. לא) ק"ל הלא מה שאמר הכתוב יעשה את הרע הוא ע"י, ומה זה א"כ שאמר לעבור בריתו, וכי תכלית ע"ז לעבור ברית, הלא אין עובר

Epstein, Kalonimus Kalman, of Cracow, d. 1823

ספר

מאור ושמש

דברים - ליקוטים

מחברת הקודש על חמשה חומשי תורה
ורמזי ימים נוראים ושלוש רגלים
ואיזה לקוטים

אשר חיבר איש חי רב פעלים כבוד קדושת שמו נודע בשערים
הוא ניהו כבוד נשיא נשיאי הלוי הרב הקדוש המפורסם
בוצינא קדישא ונהורא אספקלריא המאורה

מו"ה קלונימוס קלמן הלוי עפשטיין זצוקלה"ה
זיע"א

נדפס לראשונה בשנת תר"ב לפ"ק
ועתה נדפס בהוצאה חדשה מפוארת בניקוד כל הפסוקים
וציון המ"מ, הדגשת דיבורי המתחיל ופורושי הפסוקים,
פיסוק וקוטוע מחודש בצירוף כותרות

בשנת תשס"ה לפ"ק
בעיה"ק ירושלים תוכב"א

במציאות, והאיך שייך כאן 'אלו ואלו דברי אלהים חיים' (עיונין ג:).

ויראה לרמוז בזה, כי הנה ידוע, מלבד היחוד שנזכר למעלה - יש עוד יחוד, ליחד כל העשר הויות ועשר אדנות שבכל העשר קדושות; שבכל קדושה יש בה הוי"ה אדנ"י. וזהו שאמר רבי אליעזר בתשרי נברא העולם, תשרי גימטריא עשר הויות ועשר אדנות מ"ט, שכוונת הבריאה היתה לדבר זה - ליחד כל העולמות וכל ההויות ואדנות שבעשר קדושות. ורבי יהושע סוכר בניסן נברא העולם, הנה ידוע שניסן הוא חודש האביב (ר"ה ט), אב י"ב, שהוא ראשון ליי"ב הצירופי הויות, שכולל בתוכו כל הצירופים; ורומז שצריך ליחד הי"ב צרופי הוי"ה עם צרופי אדנ"י. ובה אלו ואלו דברי אלהים חיים, שעל ידי זה ימשיכו עליהם עולם התשובה שהוא נקרא בשם אלהים חיים כידוע.

וזהו אמרו והיה מירי חודש בחדשו, חדש גימטריא שיי"ב, כמנין י"ב צירופי הוי"ה מ"ט, ורומז שכשתיחד הי"ב צרופי הוי"ה ותמשיך אותם אל הכנסת ישראל - בחדשו פירושו, בחודש הראוי לו - הוא חודש אלול; ומדי שבת בשבתו רומז, שעל ידי זה תמשיך קדושה ודביקות על השבתות הבאים, על ידי זה יבא כל בשר להשתחות לפני אמר ה' שתקשר כל העולמות וכל הברואים באיך-סוף ב"ה, שיהיו כולם משתוקקים להדבק בו יתברך שמו. ולזה אמר תחילה מדי חודש בחדשו ואחר כך מדי שבת בשבתו מפני שהחודש נכנס תחילה להשבתות שבו, ומאותן השני ימים - הוא ממשיך לקדש עצמו לקבל השבתות הבאים בקדושה.

בגמרא דראש השנה (י) רבי אליעזר אומר, בתשרי נברא העולם וכו'; ר' יהושע אומר, בניסן נברא העולם וכו'. הנה כבר הקשה האר"י ז"ל שהאיך מחולקים

פרשת שופטים

וצלולים בלי שום מחשבת פסול, או אף איזה פניה. וזהו שכווננו בגמרא (עיונין ג:) יפשפש במעשיו, ואמרי לה ימשמש במעשיו. פירוש יפשפש במעשיו הוא, לראות אם לא עבר על לא-תעשה' או על 'עשה'; וימשמש במעשיו הכוונה היא, למשמש במעשיו הטובים, אם הם בכל תקונים בדחילא ורחימא ובלי מחשבת פיסול ופניה, כן שמעתי מאדמו"ר הרב

7 שפטים ויטקרים תקן לה בקל שעריד אשר ה' אליהו נתן לה לשקטיד ויטקטו את העם משפט צדק. הענין הוא כך, מי שהוא רוצה להיות עובד ה' באמת - אזי מחויב תמיד להשיגח על מעשיו. דהיינו, לא מבעיא שלא יעשה חלילה מעשה לא טוב - אלא אפילו המעשים טובים שעושה, ותפילתו ולימודו, ימשמש היטב אם היו בדחילו ורחימא כראוי, ואם הם זפים

חשבון הנפש גם על המעשים הטובים

תרי"ב. י"ב פעמים כ"ז עולה שיי"ב. תרי"ג. עשרה חויות - עולה ר"ס, ועשרה אדנות - עולה תר"ן, ויחד הם - תתק"י, בגימטריא תשרי.

רית
עות
מש
שם
זוא
ודה
אל
לים
פור
ים

שר
כא
מו
יח
זד
יה
זה
יב
יא
יג
לן
לו
ת
ין
זו
ה
ה

מז"ה יעקב יצחק לאנצ'יטר זלה"ה. ועל זה גם כן הרמוז במאמרם ז"ל (ברכות ס"ב) צדיקים יצר טוב שופטן פירוש, ששופטים הם בעצמם את היצר הטוב, דהיינו תורה ומעשים טובים שעשו - שופטים הם אחר כך אם הם כראוי כנ"ל, ואם מצאו במעשיהם הטובים איזה שמץ וקצת פיסול חלילה - אזי עונשים הם את עצמם, ומקבלים עליהם בעצמם איזה יסורין ועונש, כידוע. והנה הצדיקים כאלה הממששים בכל עת בתורתם ועבודתם אם הם זכים וצלולים ועושים תשובה על זה - צדיקים כאלה יש כח בידם להמתיק את הדינים בשרשם, ולמשוך רחמים גמורים וטובות וחסדים על כנסת ישראל.

ומשם באה הפסוק הנ"ל; שופטים ושוטרים תתן לך פירוש, שתתן לך בעצמך כנ"ל, שצדיק צריך ליתן לו לעצמו שופטים לשפוט את היצר הטוב שלו, ושוטרים לענוש את עצמו ולעשות תשובה, ככל שעריך אשר ה' אלהיך נותן לך פירוש, דהיינו בכל שעורים דיליה שמשער בחכמה, דהיינו החכמה שה' אלהיך נותן לך, שנותן לו השי"ת במתנה שעל ידם יוכל לשער בשיעורין דיליה, האיך לעשות תורה ומצות ומעשים טובים - את זה צריך לשפוט כנ"ל; 'שעריך' הוא לשון (משלי 6) נודע בשערים, פירש בזוהר הקדוש (ש"ס) בשיעורין דיליה, ובכל השיעורין דיליה צריך לשפוט אם הם זכים וצלולים כנ"ל. וקאמר הפסוק של אחריו ושפטו את העם משפט צדק פירוש, שהצדיקים שהם במדרגה זאת ושפטו את ישראל משפט צדק - שימשכו על ישראל

טובות וחסדים ורחמים גמורים ולהמתיק את הדינים בשורשם.

או יאמר, ששופטים ושערים תתן לך בכל שעריך וגו'. פירש רש"י, שופטים - דיינין הפוסקים את הדין, ושוטרים - הרודין את העם אחר מצותם, שמפין וכופתים במקל וברצועה עד שיקבל עליו את דין השופט. ראוי לתת לב על זה, הלא תורתנו הקדושה היא נצחית ומלמדת לאדם דעת כל הימים; ואם כן יקשה הלא בזמן שהיו ישראל שרויין על אדמתם ועושין רצון קונם מתוך עושר - מי יקבל על עצמו להיות שוטר ולהכות איש ישראלי. גם מה היה צורך להשוטרים אז בשמעם לקול מוריהם, הלא באות נפשם ואתו לקבל עליהם דין דייניהם.

ויראה לרמוז בזה, כי תורתנו מודעת זאת לנו, מהות הדין ופרנס המתמנה על הציבור, [כי בעונותינו הרבים כאשר עינינו רואות הרבה כאלו] שכאם שהדין הוא בלתי הגון במעשיו ואין כוונתו לשם שמים, ולהקים דגלי התורה ומשפטי הדת על תלם - הנה דיין ופרנס כזה אין מוראו מוטלת על בעלי דינים, ובעל דין קשה לא ישמע לו. אכן, באם הדור זוכה אשר פרנסיו ומנהיגיו המנהלים לעם בני ישראל המה צדיקי וחסידים הדור האמיתים, אוהבי ה' ועבדיו, וכל היוצא מפייהם ואשר יגזרו הקב"ה מקיים על ידיהם לגודל צדקתם וקדושתם - הנה שופטים כאלו, הם בעצמם השוטרים, כי יפול על עמם גודל פחדם [כמאמר הכתוב (דברים כ"ו) וְרָאוּ קֵל עַמִּי הָאֵרֶץ בִּי שֵׁם ה' וְנִקְרָא עָלֶיךָ וְרָאוּ מִפְּנֵי,

פירוש
הגונם

ויגורו מפניו
וכל מוצא
אשר ידע

וזהו אמרו
ביאור
הם השוטרי
מפניהם מח
אשר יש לאי
ורצועה, ואו

או יאמר שפ
השם בה

וקרות פיו
מפעל לו ה
ולחובה, ומ
ותחתיהם כנ
נימוסין אשר
הדין לשלם
למטה שאין
נתן ביד
המתהלכים לו
הקב"ה ג
בידם בכח צד
ולקרוע רוע ג
כל טוב ולג
ולהצדי

וזהו אמרו
להשו
הממונים הגב
מן האדם, תו
כושר מפעלו
בידך. וזהו
נותן לך לשב
היתה, ונתתם

יבין קוצר עבודת בוראו, ומפני זה ידפה ישח
ויפגע לפני אלהיו - אז אין דין למעלה, שאין
דין אותו למעלה במדת הדין, אפס מכריעין
אותו לכף זכות. וכיוצא בזה אמרנו על פסוק
(דברים עו יח) שפטים ושטרים תתן להם, שרומז
בזה שיתן ויהיה לעצמו שופט ושטר, וישפוט את עצמו תמיד על קוצר עבודתו.

76 וזה אמרו צדק צדק תרדוף ביאורו, שהגם
שכבר שמך נפשך האזהרות והצוויים
ואתה בגדר צדק - אף על פי כן צדק תרדוף,
שתראה לרדוף צדקה לדעת ולמצוא, כי עוד
לא השלמת פעולת היום, ולהצדיק מעשיך
יותר ויותר מכאן ולהבא, ועל ידי זה
יכריעוך לזכות, ולא תהיה נידון במדת הדין
כנזכר; וזהו אמרו למען תחיה וירשתה את
הארץ רומז להארץ העליונה, ואחר כן מורה
לנו הכתוב מהות ההכנעה לאיש השלם
במעשיו, כי הנה ידוע כי רוב התורה
והמצוות הם מכונים בשם מזבח כמאמר
חז"ל (תנחומי טז) ששלחנו של אדם מכפר עליו,
וגם עסק התורה מכפר. וגם אצל התפילה
מצינו כתוב אומר (יהושע טז ג) ונשקמה פרים
שפתינו, וזהו אמרו לא תטע לה אשרה כל
עץ, הנה ידוע שצדיק נקרא 'כל' וגם נקרא
'עץ', כמאמר הכתוב (מדרש יב ט) ה'ש ב'ה עץ,
ואשרה הוא מלשון אשרי (תהלים ב ה) - לשון
תהלה ותפארת, ורמזו שלא יבא בקרבך שום
התפארות על עסק עבודתך, שתחזיק עצמך
לצדיק וזהו כל עץ כמובן, וזהו אמרו אצל
מזבח וגו' אשר תעשה לה ביאורו, שאם
תעשה לה מזבח מהתורה או מתפילה או
הכנסת אורחים שהיא גם כן דוגמת מזבח
כנ"ל ששלחנו של אדם כו' - לא תהיה
תפארתך בזה כי הרבה עשית, והאיש אשר
יעלה אל לבו שום פניה בעבודתו יתברך

להתברך מעט בלבבו פזאת יפחן כי עוד לא
תכון עבודתו. ואחר זה רומז לנו הכתוב עוד
ענין אחר להרגיש על ידו קוצר יד העבודה,
כי הנה הגבר אשר הקם על ונכון לבו
בעבודת בוראו - ראוי שיעלה במעלות גבוה
מעל גבוה, ולהוסיף יום יום שכל ואמיץ כח
בעבודת השם יתברך; אכן האיש אשר ישאר
נצב במצב אחד ותפילתו היום כתמול
שלשום בלי תוספות - זה לאות כי עודנו
במדריגה פחותה, ולא השיג נעימות אור
השם יתברך ועבודתו, וזהו לא תקים לה
מצבה ביאורו שלא תשאר במצב אחד -
אשר שוא ה' אלהיך כי עבודה כזו בלתי
רצויה לפניו יתברך.

או יאמר צדק צדק תרדף. שבאם אתה
רוצה להיות צדק - אז צדק תרדוף,
דהיינו שתרדוף ותברית את הצדק ממך,
שלא תהיה צדיק בעיניך רק להיות שפל
בעיניך למען תחיה וגו' כנ"ל.

כי יפלא למה דבר למשפט בין דם לדם בין
דין לדין וגו' דברי ריבית בשעריה וקמת
ועלית וגו' ובאת אל הכהנים הלויים ואל
השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו
לה את דבר המשפט. הענין הוא כך, כאשר
אמרנו כמה פעמים, שההשתלשלות היא
כדי לחזור מכל עביות וחומריות, ולהדבק
את עצמו למעלה למעלה, ולידע שהכל
ציונים אל מדריגות העליונים. והנה צדיקי
קדושי עליונים, הם מדבקים את עצמם עם
כל בחינתם, ומיחדים הכל למעלה למעלה
לפלא עליון עד אין-סוף ברוך הוא, ומשם
ממשיכין המשפט דהיינו הרחמים גמורים
לכנסת ישראל, והגבורות והדינים ממילא

השמעת
הרחמים
על
הצדיקים

הכנעה
ושמלות

צה
מר
ל,
רו
וא
זת

גו'
לך
רו
ר.
פי
רו
בן
ום
ם:
יא

יה
כי
ול
ית
יו
ור
ה
יד
ל
ם
נו
ם
ל
ה
ז
ו:

10

← טו מה-טוב: אֶרֶץ חַיִּים לַמַּעֲלָה לַמְּשֻׁכֵּל לַמֶּעַן סוֹר מִשְׂאוֹל
 כו מִטֶּה אֶלְמִנָּה וְיִצֵּב גְּבוּל אֶלְמִנָּה: תוֹעֵבֶת יְהוָה
 טז מַחְשְׁבוֹת רַע וְטִהָרִים אִמְרֵי-נַעַם: עֵכָר בֵּיתוֹ בּוֹצֵעַ בֹּצֵעַ

במענה פיו, כשימצא מענה בפיו בעת שישאלו אותו. ודבר בעתו, שהוא בזמנו, מה טוב מזה, שאז לבו שמח בכל עמלו.⁶¹

76 (כד) ארץ חיים למעלה למשכיל. האדם נקרא הולך⁶², שצריך לילך תמיד מדרגה לדרגה ואם לא יעלה למעלה ירד מטה מטה, חס ושלום, כי אי אפשר שיעמוד בדרגה אחת. וזהו, אורח חיים למעלה למשכיל. למען סור משאול מטה. כדי שלא יטה לרדת למטה שאולה, ומחמת ה, אורח חיים יסור, "משאול".

כה) בית גאים יסח ה'. כמו שאמרו בברכות בפרק הרואה⁶³: רואה ביתו של נבוכדנצר אומר ברוך שהחריב כו' והרואה בתי ישראל בישובם אומר ברוך מציב גבול אלמנה. ופירש רש"י: בעת שנתישבה ירושלים בבית שני אז גם נתיישבו כל גבולי ארץ ישראל. וזהו, "בית גאים" בית נבוכדנצר שנתגאה במה שאמר⁶⁴: 'אעלה על במתי עב' וגו', "יסח ה' " ויצב גבול אלמנה. ועוד: "בית גאים" הוא אדום. "יסח ה' " כמו שנאמר⁶⁵: המה יבנו ואני אהרוס. ויצב גבול אלמנה" שעתיד לעשות חוצות ירושלים עד דמשק⁶⁶ ולהרבות גבול ארץ ישראל. ועוד: "בית גאים". כי, גאים" הוא מנין 'המן' הכתובים במגילה. "בית גאים" הם עשרת בני המן כמנין האותיות שבעשרת בני המן וזה שנאמר⁶⁷: ותשם אסתר את מרדכי על בית המן.

כו) תועבת ה' מחשבות רע. כלומר, כל מחשבות הרשע, אף על הרעים, "תועבת ה' " הם. וטהרים אצלו אמרי נעים. אף שדומים לחנופה, ואינם בתכלית הטוב, הם, "טהורים".

כז) עכר ביתו בוצע בצע. פירוש ה, בוצע בצע, שאוסף תמיד ממון שאינו שלו, סופו שגם, "ביתו" ינטל ממנו. אבל מי שנוטל מתנות, אף שאינו, "עוכר ביתו", [אך] מחמת שהוא מצפה ועיניו מיחלות לעת תוקרב לפניו מנחת נדבה, וכאשר תחולתו תמשך ופעמים שלא תובא מנחתו, אפילו פעם אחת,

61. ע"פ קהלת ב, י. ובנפוס הנוסח: 63. ברכות נו: 64. ישעיה יז, יד.
 כלומר, ומה שטוב שהוא פיקוח נפש 65. מלאכי א, ד.
 כזה הוא גם כן שמח שאז שמח לעצמו 66. עתידה ירושלים להיות מגעת עד
 גם כן. דמשק, ספרי דברים א, א.
 67. עיין ה, יב. וגר"א לברכות סד. אסתר ח, ב.

ספר משלי ג' יג יד טו טז

ח"א עמ' לד, וע"ע בקונטרס נועם שי"ח שיחות שנאמרו ע"י הגאון ר' יוסף חיים שניאור קוטלר זצ"ל עמ' פה).

רעיון זה הוא השורש לגישתו של ראש הישיבה זצ"ל לתורה מתוך רצינות יתירה, כאשר ראינו אצלו תמיד שניגש ללימוד באימה וביראה, כי מאחר שהלימוד היה אצלו בבחינת מעמד הר סיני, ממילא היה לומד ברצינות גדולה שכזו, כמבואר בגמ' (ברכות כב.) והודעתם לבניך ולבני בניך וכתוב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחורב, מה להלן באימה וביראה וברתת ובזיע אף כאן באימה וביראה וברתת ובזיע.

עליה ברוחניות

76 איתא בגמ' (מכות י.) תלמיד שגלה מגלין רבו עמו שנאמר (דברים ד, מב) וגם אל אחת הערים העל וחי, עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא. והקשה ראש הישיבה זצ"ל איזה צורך יש בדבר שילך הרב לעיר המקלט יחד עם תלמידו, וכי לא יוכל התלמיד למצוא רב אחר ללמדו שמה, אלא - הסביר ראש הישיבה - ודאי יכול התלמיד למצוא רב אחר בעיר המקלט, אלא שמכיון שהוא רגיל ללמוד אצל רב פלוני, בודאי תהי' לו יותר הצלחה עם הרב הזה, וצורך זה, שתהיה לו ההצלחה המירבית, כל כך נחוצה וחשובה, עד שבעבור זה לכד מגלין רבו עמו, ולא עוד אלא שלימדונו חז"ל שמניעת הצלחה זו שוה כמו ההבדל בין חיים למות, עד שעל זה אמר הכתוב 'וחי', עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא.

כזה היה הראש הישיבה זצ"ל. תמיד עידד את תלמידיו שתהיה להם שאיפה חזקה לעלות בתורה וברוחניות. תמיד היה מדגיש שברוחניות אין מושג של עמידה במקום אחד. ברוחניות אם לא עולים בודאי יורדים, כמבואר בפירוש הגר"א על משלי על הפסוק (טו, כד) אורח חיים למעלה למשכיל למען סור משאול מטה - פי' האדם נקרא הולך שצריך לילך תמיד מדרגה לדרגה, ואם לא יעלה למעלה ירד מטה מטה חס ושלום, כי אי אפשר שיעמוד בדרגה אחת, עכ"ל. L

תלמוד תורה כנגד כולם

שנינו במשנה ריש פאה (א, א) אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא, כיבוד אב ואם וגמילות חסדים

והבאת שלום אהרן קוטלר המצוות שבין אדם לחבירו בזה, אלא שמ בעולם הזה, זו והקרן קיימת כולם זה נאו שהוזכרו במש הללו, כי תלמ

והוסיף ר הגדול ביותר תנאי התנה הי מוטב ואם לאו את העולם כו

ואמר עוד שתלמוד תורה בלימוד תורה, פאה א, א) עי ישו בה, אפיי כלומר לא רק החסד שבה, חשיבותה, עד

ונודע מה מפנינים וכל ד לבני אדם, הס

אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ אֶת־אֲרָצָם
 וְיִרְשָׁתָם וַיֵּשְׁבֶת בְּעָרֵיהֶם וּבְבִתְיֵיהֶם:
 אֲרָצָה שְׁלוֹשׁ עָרִים תַּבְדִּיל לְךָ בְּתוֹךְ →
 אֲרָצָה אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ
 לְרִשְׁתָּהּ: תִּכְיֶין לְךָ תִּדְרֹךְ וְשִׁלְשֵׁת
 אֶת־גְּבוּל אֲרָצָה אֲשֶׁר יִגְחִילְךָ יְהוָה
 אֱלֹהֶיךָ וְהָיָה לָנוֹס שָׁמָּה כָּל־רֹצֵחַ:
 וְזֶה דְבַר הַרְצָח אֲשֶׁר־יָנוֹס שָׁמָּה
 וְחֵי אֲשֶׁר יָבֵא אֶת־רַעְיוֹהוּ בְּבִלְיַדְעַת
 וְהוּא לֹא־שָׂנֵא לוֹ מִתְּמַל שְׁלֵשָׁם:
 וְאֲשֶׁר יָבֵא אֶת־רַעְיוֹהוּ בִיעֵר לַחֲטָב
 עֵצִים וְנִדְחָה יָדוֹ בַּגִּרְזֵן לְכַרֵּת הָעֵץ

יהב לך ית ארעהון ומרתנון
 ומיתב בקרויהון ובקתיהון:
 ב תלת קרוין תפרש לך בגו
 ארעה די יי אלקה יהב לך
 למירתה: ג תתקן לך ארעה
 ותתלת ית תחום ארעה די
 יחסנה יי אלקה וידי למעורוק
 תמן כה קטולא: ד ודין פתנם
 קטולא דיערוק תמן ויתקום די
 יקטור ית חברה בלא מנדעה
 והוא לא סני לה מאתמלי
 ומקמוהי: ה ודי יעור עם
 חברה בקרשא למקון אעין
 ותתמרוג ידה בפרזא למקון

לקט בהיר

רש"י

חקיק לעשות דין ומשפט, וכי בכל העונשין כתיב מות יומת
 לא תגור ממנו, עוד קשה למה לא אמרה סמוך לעונש סוף
 פסוק כי ומת הנביא הוא לא תגור ממנו ומה ענינה כאן,
 לזה אמר שיעלה על דעתך שלא להסך בחובו מחמת יראת
 הכבוד הלא כל השנים הללו היינו מחכים לשמוע דבר מפיו
 והיה בן צימו של הקב"ה ציר גאמן מאתנו לאבינו שבשמים
 ופחאוס נסייע באכזריות להמיתו, לזה אמר אין זה עוד אותו
 שהיה, בזדון דברו הנביא, איש זדון הוא רשע גמור לא תגור
 ממנו, וזה יבא על נכון לשון הכתוב שלא אמר מות יומת
 הלא ומת הנביא הוא פי' לריך למות הגם שגביא הוא
 (בד"א): א כגון שהיה כל א"י ד' מאות פרסה, א"כ

עליו (כפ"י): א) תבין לך הדרך. מקלט מקלט היה
 כתוב על* פרשת דרכים (מכת י'): ושלשת את
 גבול ארצך. שיהא מחללת הגבול עד העיר
 הראשונה של עיר מקלט כשיטור מהלך שיש ממנה
 עד השנייה, וכן משניה לשלישית וכן מן השלישית
 עד הגבול השני של ארץ ישראל (כפ"י - מכת י'):
 ב) ונדחה ידו בגרזן. כשצא להפיל (מכת) הגרזן
 על העץ, ותרגומו ותתמרוג ידיה, לשון השמטה
 ונשמטה ידו (להפיל מכת הגרזן על העץ), כי שמטו
 הכקר (כ"ג י"ו) תרגום יונתן ארי מרגובי תוריא:
 שנינו ונחמתי * בכ"ל

יהיה מן הגבול הדומי עד חזרון מאה פרסה, וכן מחזרון עד שכם, ומשכס עד קדש מאה פרסה, וכן מקדש עד גבול
 הצפוני, ונקרא זה שפיר משולש, לא שא"י הוא משולש שהרי עשיתו אותה לדי' חלקים לא לג' אלא הערים משולשים בחוק
 הגבול, כלומר חלק את הגבול ג' פעמים (ג"א). ובגמ' שם פריך ומאי שנא מליעאי דמקרבי (פי' הצריך לנוס בין חזרון
 לשכס או בין שכם לקדש יש לו לכל היותר חמשים פרסה משא"כ בין הגבול לחזרון ובין קדש לגבול יש מאה פרסה) ומשני
 אמר אביי בשכס נמי שכימי רולחסי: ב) עד כאן הוא פירושו של "בגרזן לכרות העץ" שאין פירושו שנגפה ונדחה ידו
 בגרזן שהלא אותו בו והיאך נגפה בו ידו ועוד לפי"ז אות למ"ד של לכרות אין לו שום שחר והבנה שהיל"ל ונדחה ידו בגרזן
 הכורת העץ, אלא פירושו כשהגרזן בא לכרות העץ אז ונדחה ידו, או כשאחזו בגרזן לכרות העץ אז ונדחה ידו, ועמה מפרש
 חיצת ונדחה שפירושו כתרגומו נשמטה ידו שהיתה עד עמה אותו גרזן בחוקה ועמה נשמטה ועל ידי השמטה זו נשל
 הנזול והיה מה שהיה ומתי היתה השמטה זו (בגרזן לכרות העץ) כשאחזו בגרזן להפיל אותו נכח על העץ לכרות אותו: ג)

עוזה שלא ידו ואחו בארון מפני שחשש שהנקר ישמטו את הארון ויפול:

איש וּמַת מוֹת יוּמַת: אֵי וְאִשָּׁר לֹא וּקְטַלְנָהּ אֶתְקַטְלָא וְתַקְטַתָּ: יג וְדַי

לקט בהיר

רש"י

גד המזרחי ז"ל הרבה להקשות על כל פרט ופרט מדברי רש"י אלו אשר נלקחים כזרת מן המכילתא, ועיקר טענותיו שהם נגד הסברא והיאך יעלו על הדעת עד שיוצרך קרא לשוללם, כגון שיחייב מיתה אם הוא לא המית, או שיפטור על הריגת אשה, או קטן שהרג יהיה חייב, וכו' וכו', והנה על פי פשטות טבל לומר שאין כאן שום קושיא, והא לך לשון רש"י במגילה ג'. ד"ה מהווה הוה: ואורחא דקוגיא דגמ' להקשות דבר שאינו עד דטרח ומעמידה על צוריה עכ"ל, ובפרט המכילתא ותו"כ שדרכם ז"ל להרבות בקושיות או אינו, שומע אני וכדומה לזה עד שלא לאור כוונת הכתוב האמתי (צל"ד), וכעין זה כתב האוה"ח הק' בפ' מנורע פסוק והזה על המטהר שדרך התנא לטרוח

אדם מות יומת, שומע אני הכאה בלא מיתה? תלמוד לומר מכה איש ומת אינו חייב אלא בהכאה של מיתה, ואם נאמר מכה איש ולא נאמר ואיש כי יכה הייתי לומר אינו חייב עד שיכה איש, הכה את האשה ואת הקטן מנין תלמוד לומר כי יכה כל נפש אדם אפילו קטן ואפילו אשה, ועוד אילו נאמר מכה איש שומע אני אפילו קטן שהכה והרג יכה חייב תלמוד לומר ואיש כי יכה ולא קטן שהכה, ועוד כי יכה כל נפש אדם אפילו נפלים במשמע תלמוד לומר מכה איש שאינו* חייב עד שיכה בן קיימא הראוי להיות איש (תנאי - סנהדרין פ"ד): (יג) ואשר לא צדה.

שינוי נוסחאות

ולספור סברא שאינה אמיתית כדי להשמר מטעות, והביא ראיה ממאמרם ז"ל בכמה מקומות עליך אמר קרא, הרי שסברת מנא שנגדו אינה סברא לפי דעתו ואעפ"כ אמר שהכתוב בא לסתור סברתו, עיין שם בנועם דברים שהאר"ק, עם כל זאת כדאי לעיין גם בספ"ק דברי דוד שגראים דברים כנים ואמתיים כוונת דברי רז"ל אלו, וזה התוכן, שהכתוב רנה להשמיענו הלכה שאם יהרג אדם מיראל את חברו בעדים והמראה חייב מיתה ב"ד, וכדי להשמיענו זאת הוכרח לומר ב' פסוקים, שאם יאמר פסוק אחד בכל אופן שיהיה יולמח ממנו טעות שלא דקין וכהלכה, אמת שסברת אנושי הוא שאם לא הרג לא ירג, גם סברא היא שאין חילוק את מי הרג איש או אשה, גם פשוט הוא שקטן פעור וכו' וכו', אבל דבר ידוע הוא שאין

אור החיים

ויפל עליו וימות (בדמבר ל"ה כ"ג) משמע ליה לאחור אף על פי שבמיד חייב אפילו לא מח לאחור יש חילוק בין מיתה לגלות עד כאן, והם דברינו שדייקנו באומרו במיד מכה איש ומת ולא אמר הורג איש וגו' לומר אפילו הרגו עתה ומת אחר כמה ימים ובשוגג דקדק לומר אנה לידוי) פירוש שהרגו בידו ממש, וכן משמע מדברי רמב"ם בפ"ה מהלכות רוצח, ולא כן דעת הראב"ד שאינו מחלק ישוין שם דבריהם, ואין דבריו נראים בשום אופן צעולם, ואין כאן מקום פלפול הפוסקים: מות יומת. טעם הכפל צדון זה וצדון מכה ומקלל יולדיו ובגניבת איש ובהכאת עבדו וכדומה.

מכאן נגלו לנו מההצוננות החורה וכהנה וכהנה ישפוט הוא האדון למעלה כבעל גדה ומחלל כפור וכאובל חלב וכדומה הוא ישלח מלאכו לפגוע בו, ולזה אמר הכתוב מות יומת פירוש אותו שהוא בן מוח יומת על ידכם כי בן מוח הוא הגם שלא יומת מכאן. ולזה אמרו ז"ל (כתובות לז') הגם שבעלו הדיינים, דינם לא צטל וישפטהו השופט לעולם, ולזה צדון שור שנגח אדם והועד צבעלו אמר וגם צעלו יומת כי שם אין מיתה אלא צידי שמים ולא מכרו לבית דין כאומרים ז"ל (מכילתא) יומת צידי שמים. ורבותינו ז"ל (ב"מ ל"א:) אמרו עוד בזה דבר:

יג. ואשר לא צדה והאלהים וגו'. לריך לדעת למה כפל לא צדה והאלהים וגו'.

ועוד קשה למה יאנה ה' לאדם און זה"ע. ורבותינו

אור בהיר

ויאמר הורג איש. (עג) ולא אמר אנה לפניו. (עד) פירוש מאומרו בחושפת וא"ו, ולא אמר "רק" האלקים וגו'. הרי אינו מפרש, אלא אמר ב' דברים, ובאמת הוא דבר אחד, שאין דבר נעשה מעצמו, שאם האדם לא צדה ודאי שהאלקים אנה. (עד)

קא כמן קה וכן י
צידה ואשוי קד :

לא ארצ לויי ולא הוא חומר (ב"א כ"ד) ולא יתכן לומר לזה חיות אין טפל ה"א שם דבר בו לדייה ו גד, ואומר אני פת ומנחם חברו בחלק ו לחברו צאחת ממחל (ס"ו י"ג) על לך נשנו לצד עלאה ימולל (וי"ה) צד למלא לו שום מכל מקום* לשון או זמן לידויי, לשון (הה) יאונה לנדיק כל או (מד"ב כ"ז) מחדמן לו לידו. ולמה תלא זל כד י"ט) כאשר יאמר רשע, ומשל הקדמ הקב"ה שהוא קדמ חורה מרשעים ילא הכתוב מדבר בשני הרג חזוד ולא היו נ חה לא גלה והקב"י במיד יושב תחת שינוי נוסחאות

הוא מחול (הס: א) לך ליד זה דעני את חבירו זה נקרא בלג שאמר טעמו שלא יתכן פירשו אותו ראב"ע והו ימין וצד שמאל, וגם כל מנינו ה"א כמו שאמר שהיל"ל לא צדד (רא"ו) מוכיחים שגם הפתרון מלשון אונאת דברים: התורה הק', ושם במש הרשעים, הריגת רוצח ו הוא יסבב לו הקב"ה אשר על עון ההוא ענש

צָדָה וְהָאֱלֹהִים אָנָּה לִידוֹ וְשִׁמְתִי לָךְ

פָּא כַּמֶּן קָה וּמִן קָרָם יִי אַתְמַסְר
פְּיָדָה וְאַשְׁוִי קָדְ אַתְרֵי דִי יַעֲרוֹק

לקח בהיר

רש"י

הכחוב מספר לנו ומשמיענו אלא דברים שהוא נגד סברתינו ושהוא דבר שלא היה עולה על דעתינו בלא פסוק, לזה אם היה רק כחוב אחד בטוח זה ואיש כי יכה כל נפש אדם נעשה מן הכחוב עצמו לומר שגזירת הכחוב היא נגד סברתינו ב' דברים, הא' שהגם שלא המית יומת, שהלא סתם מכה היא בני מיתה כידוע, והב' אפילו הכה נפל חייב שהלא אמר "כל נפש", ואם לא יאמר רק כחוב שלפנינו, מכה איש ומת יולמח ב' עניות אחרות, הא' נעשה שגזירת הכחוב הוא נגד סברתינו שדוקא על איש חייב הרוצח ולא על אשה וקטן, והב' שדין זה יוצא מן הכלל וגם קטן חייב כשהרג, לזה צריך שניהם, ומה שאמר הכחוב להלן שאינו חייב מיתה רק נזק צער ריפוי שנת ובושת, היינו אומרים לפי עשות דלעיל שהוא בלא התראה, כי פשוט הוא שכדי לשלם ממון מה שהזיק אין צריך התראה, אבל בהתראה חייב מיתה הגם שלא המית, ולפי דרך זה נתרצו כל הקושיות (ד"ד): גה) זה פירוש התיבה, וכמו שמבאר והולך צדיבור הסמוך, וכשאומר פירוש התיבה צריך להוסיף עליו תיבת "לו", שזה בלא זה אי אפשר, שאין לשון לומר ארבע או לא ארבע אלא ארבע לחיה או לא ארבע לאדם, אבל במה שלפנינו שם מושאל הוא, שאין הענין אם ארבע או לא, רק בכוונה תלוא מלתא, וזה שאמר רש"י ולא נחכוון, ובאמרנו כן השמיט תיבת "לו", גם הכחוב השמיטו, שלא די שלא נחכוון לו לאדם זה שהרג, אלא צריך להיות שלא נחכוון לשום הריגה, רק באופן זה חייב גלות, אבל כשנחכוון לשום חייו הריגה לא די לו בגלות כי שוגג קרוב למזיד הוא (רא"ם): גו) ג' תיבות הם דומות זו לזו והם מחולקים במשקלם ובפירושם, ובמה שלפנינו שהרצון הוא שלא נחכוון נוכל להשתמש בכל אחת מהג', ואלו הם: ה) ג' ליד זה דעת מנחם, ולפי דעתו אין צדה לשון לעצמו ואין כאן אלא ב' לשונות, שכשאדם מסתיר עצמו להטעות את חניו זה נקרא בלשון עברי ארבע, וכל לשון ג' או צדה ליד ענינו צידה עופות וחיות וכדומה, ואין רש"י מודה לו, וכמו שאמר טעמו שלא יתכן בה ה"א לא בפועל ולא בשם דבר שבה, אלא ודאי היא תיבה אחרת ופירושו ממש כמו ארבע (ובן פירושו אותו ראב"ע והרד"ק ז"ל), ובתיבה זו יש ה"א בין בפועל ובין בשם דבר שלה, ויש עוד לשון שלישי, והוא ג' כמו ג' ימין וג' שמאל, וגם בלשון זה יש להשתמש כאן במושאל שלא צד להרוג, וזה יותר קרוב לומר שהכחוב כיון לזה, שבלשון זה מלינו ה"א כמו שאמר יונתן לדוד ג'ה אוקה, ועוד שענין צדד וענין ארבע קרובים זה לזה, מכל מקום אף על זה יש להרהר שהיל"ל לא צדד (רא"ם): גז) פ"י הגם שדרך האונקלוס לפעמים לפרש הענין ולא לתרגם התיבה, אבל כאן הדברים מוכיחים שגם הפתרון כן לא רק הענין: גח) המליא אותו בידו וסבב וגרס ומסרו לו, וכן תרגמו אונקלוס ז"ל, ואינו מלשון אונחת דברים: גט) פ"י הקב"ה נקרא קדמוני שהוא הוא הקדמון לכל דבר, ואמרומי ומשלי ומכמותיו היא התורה הק', ושם במשלו נאמר מרשעים ילא רשע, פ"י רשע ופירושיהו הנריך ללאת מכה אל הפועל נסבב ויאל על ידי הרשעים, הריגת רוצח זה ילא ע"י השוגג, והוא קשע הגם שהיה שוגג שהיה לו לקבל על עצמו גלות, ואם לא עשה כן רשע הוא ויסבב לו הקב"ה שיחייבוהו גלות לקבל עונשו על רשע זו, או שהיה לו בידו עון מזיד קדמון קודם רציחה הראשונה אשר על עון ההוא ענשוהו גלות מן השמים, ולזה אנה הקב"ה לידו שוגג הראשון בני עדות כדי שיקבל על עצמו גלות ושב

לא ארבע לוי"ה ולא נחכוון: צדה. לשון ארבעי, וכן הוא אומר (כ"ח כ"ד י"ג) ואתה לודא את נפשי לקחתה, ולא יתכן לומר צדה לשון (כ"ח כ"ד י"ג) הלא ליד, שצידה חיות אף נופל ה"א בפועל שלה ושם דבר צה ליד חיה שם דבר צו צדייה ופועל שלו צדה וזהו* פועל שלו גז, ואומר אני פחרוני כהרגומי"י ודלא כמן ליה, ומנחם חזרו בחלק ליד, ואין אני מודה לו, ואם יש לחברו בחתח ממחלוקת* של ג' נחברנו בחלק (כ"ח כ"ד י"ג) על ג' חשבו, צדה אורה (כ"ח כ"ד י"ג) ומילין לצד עלאה ומלל (ה"ח כ"ד י"ג), אף כאן אשר לא צדה לא צדד למלוא לו שום ג' מיתה, ואף זה יש להכריח עליו מכל מקום* לשון ארבע הוא: והאלהים אנה לידו. זמן לידוי"ה, לשון (ה"ח כ"ד י"ג) לא תלונה אליך רעה, לא יאונה ללדיק כל הון (השני כ"ד י"ג), מתחנה הוא לי (מ"ב כ"ד י"ג), מדרמן למלוא לי עילה: והאלהים אנה לידו. ולמה תלא זאת מלפניו, הוא שאמר דוד (כ"ח כ"ד י"ג) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים ילא רשע, ומשל הקדמוני הוא התורה שהיא משל הקב"ה שהוא קדמונו של עולםי"ה, וכיין אמרה תורה מרשעים ילא רשע, והאלהים אנה לידו, במה הכחוב מדבר צבני צני אדם אחד הרג שוגג ואחד הרג מזיד ולא היו עדים צדד שיעידו זה לא נהרג חיה לא גלה והקב"ה נחמן לפונדק אחד זה שהרג במזיד יושב תחת הכולם חיה שהרג שוגג עולה

שינוי נוסחת י"ח • משחלוקת י"ח • סוף דבר

חָתָן יִד וְאָרִי יִרְשָׁע גְּבֵר עַד מְקוֹם אֲשֶׁר יָנוּם שָׁמָּה: לֹא יִד וְכִי יוֹד

לקט בהיר

רש"י

ורפא לו, ואם לא עשה כן אנה לידו רציחה בעדים שיכריחוהו לגלות (אדה"ח): (ס) פי' הקב"ה אנה ומסבב שזה יושב זה עולה, אבל ההרגיה נעשית בירידתו, כמו שאמרו חז"ל במכות ובמכילתא שרק דרך ירידה חייב (רא"ם): (סא) במכילתא ו"ל: הרי נאמר מנוס (אשר ינוס שמה) לשעה ונאמר מנוס (לנוס שמה כל מכה נפש - במדבר ל"ה ט"ו) לדורות מה מנוס האמור לדורות ערי הלויים קולטות אף מנוס האמור לשעה מחנות הלויים קולטות עכ"ל, וכנראה שיצא להם לומר "לשעה" ממה שאמר הכתוב כאן ושמתי לך "מקום", ובפרשת מסעי לא נזכר "מקום" בכל הפרשה רק "עיר", ושינוי זה מורה שאפילו לשעה במדבר שאין עיר אעפ"כ ושמתי לך "מקום", ומזה מורה שאפילו לשעה במדבר שאין עיר אעפ"כ ושמתי לך "מקום" ומה שיהיה זה מחנה לוי דרשו ינוס ינוס שהוא כעין ג"ש, אבל בגמ' ו"ל: ח"ר ושמתי לך מקום וגו' ושמתי לך בחיך (פי' רש"י כאן הבטיחו הקב"ה למשה שיכה למנוה זו בחייו) לך מקום ממקומך (פי' רש"י שמהא מחנה לוי קולעת ואף ערי מקלט יהיו ערי לוי) עכ"ל, פי' שהיל"ל ושמתי "לו" מקום (לרזח), ודרשו תיבת לך ב' פעמים שיהיה לך כלומר במדבר, לך מקום שמקומו של משה הוא לוי יהיה קולט: (סב) פי' מן הכתוב יוצמה לנו טעות, הגם שפירא הוא שכל אלו לא יתייבשו מימת ב"ד, ובפרט השוגג שאי אפשר להתרות אחרת, אעפ"כ נטעה ונאמר גזירת הכתוב הוא לחייב את כל אלו מאומרו מכה "איש" ומת, וגם הגוי נקרא איש (ד"ד): (סג) פי' ישראל שהרג את הגוי: (סד) באופן שאינו חייב גלות כגון שוגג קרוב למזיד שנתכוין להרוג את ראובן והרג את שמעון (רא"ם), ולפי"ז אין עוד קושיית הש"ח קושיא ששוגג אין שייך בו התראה, שהלא התרעהו שלא יהרוג נפש מישראל, וזו התראה גמורה כדת וכדין, ומה שחירך הש"ח שחבר אין לריך התראה, פשוט הוא שאין ממש בדבריו שכל ענין התראה היא כדי שלא יהיה שוגג, לזה אמרינן שחבר היודע כל פרטי ההלכות אין לריך התראה שכלל התראה מזיד הוא ולא שוגג (ב"ב), והפלא הוא שהוא בעלמו מביא את הרא"ם ולא הרגיש: (סה) ואם לא היה הכתוב אומר יוד, אלא וכי יהרוג איש את רעהו בערמה, לא היינו ממעטים את השוגג מחיבת בערמה, הגם שהשוגג אינו בערמה, אבל אינו דיוק הנשמע כמו רופא ואב ושליח ב"ד, (ובפרט לפי מה שאמרנו באות הקודם בשם הרא"ם שנתכוין לראובן והרג את שמעון זה יכול ליכנס במשמעות ערמה), והיה די לנו למעט את אלו, משא"כ וכי יוד בולט הוא ולא השוגג (בד"א):

בסולס"י ונפול על זה שהרג במזיד וכוורגו ועדים מעודים עליו ומחייבים אותו לגלות, נמלא זה שהרג בשוגג גולה חס שהרג במזיד נהרג (מכילתא): ושמותי לך מקום. אף במדבר"י שינוס שמה, ואחרי מקום קולטו זה מחנה לוי (מכילתא - מסת"י: (יד) וכי יוד, למה נאמר, לפי שאמר מכה איש וגו' שומע אני אפילו גוי"י ורופא שהמית ושליח בית דין שהמית במלקות ארבעים והאב המכה* את בנו והרג ברודה את תלמידו והשוגג"י תלמוד לומר וכי חיד ולא שוגג"י, על רעהו ולא על הגוי, להרגו בערמה ולא שליח בית דין והרופא והרודה בנו ותלמידו,

שינוי וסמכות * הורחה

ובפרשת מסעי לא נזכר "מקום" בכל הפרשה רק "עיר", ושינוי זה מורה שאפילו לשעה במדבר שאין עיר אעפ"כ ושמתי לך "מקום" ומה שיהיה זה מחנה לוי דרשו ינוס ינוס שהוא כעין ג"ש, אבל בגמ' ו"ל: ח"ר ושמתי לך מקום וגו' ושמתי לך בחיך (פי' רש"י כאן הבטיחו הקב"ה למשה שיכה למנוה זו בחייו) לך מקום ממקומך (פי' רש"י שמהא מחנה לוי קולעת ואף ערי מקלט יהיו ערי לוי) עכ"ל, פי' שהיל"ל ושמתי "לו" מקום (לרזח), ודרשו תיבת לך ב' פעמים שיהיה לך כלומר במדבר, לך מקום שמקומו של משה הוא לוי יהיה קולט: (סב) פי' מן הכתוב יוצמה לנו טעות, הגם שפירא הוא שכל אלו לא יתייבשו מימת ב"ד, ובפרט השוגג שאי אפשר להתרות אחרת, אעפ"כ נטעה ונאמר גזירת הכתוב הוא לחייב את כל אלו מאומרו מכה "איש" ומת, וגם הגוי נקרא איש (ד"ד): (סג) פי' ישראל שהרג את הגוי: (סד) באופן שאינו חייב גלות כגון שוגג קרוב למזיד שנתכוין להרוג את ראובן והרג את שמעון (רא"ם), ולפי"ז אין עוד קושיית הש"ח קושיא ששוגג אין שייך בו התראה, שהלא התרעהו שלא יהרוג נפש מישראל, וזו התראה גמורה כדת וכדין, ומה שחירך הש"ח שחבר אין לריך התראה, פשוט הוא שאין ממש בדבריו שכל ענין התראה היא כדי שלא יהיה שוגג, לזה אמרינן שחבר היודע כל פרטי ההלכות אין לריך התראה שכלל התראה מזיד הוא ולא שוגג (ב"ב), והפלא הוא שהוא בעלמו מביא את הרא"ם ולא הרגיש: (סה) ואם לא היה הכתוב אומר יוד, אלא וכי יהרוג איש את רעהו בערמה, לא היינו ממעטים את השוגג מחיבת בערמה, הגם שהשוגג אינו בערמה, אבל אינו דיוק הנשמע כמו רופא ואב ושליח ב"ד, (ובפרט לפי מה שאמרנו באות הקודם בשם הרא"ם שנתכוין לראובן והרג את שמעון זה יכול ליכנס במשמעות ערמה), והיה די לנו למעט את אלו, משא"כ וכי יוד בולט הוא ולא השוגג (בד"א):

אור החיים

מה' יאל הדבר, אבל אם גם יש לד שנאה ממנו שהיה שונא אינו גולה: **יד. וכי יוד וגו'.** בספרי (מכילתא כאן) וזה לשונם למות ולא לדון"י) ולא ללקות ולא לגלות. וזה הוא עעמו של יואב שברח אל המזבח ויחזק וגו' (ט), הגם שלא הרגו שלמה אלא בדין וכמו שכתבו החוספת בסוף פרק נגמר הדין דף מ"ט. שהיה מורד במלכות, הוא ברח קודם הדין. ואמרו זכבולין (מכות י"ב). כי טעותו היה שלא היה מזבח עולמים וגם שתפס בקרנותיו ואינו קולט אלא גגו. וראייתו לרמב"ם שכתב בפ"ה מהלכות רולח ושמירת נפש שהמזבח קולט רולח בשוגג לענין

אור בהיר

פ"ה פירוש אם עדיין לא נגמר דינו המזבח קולטו, וכן אם חייב מלקות, או גלות. פ"ב) שעדיין לא נידון.

ו המלחה
והמטבול
אפשר כי
דן שהרג
ז מעלמו
הזמין לו
פי' שנים
תמלא
אלא עד
אדון כל
לו אם
אומר
אלהים
דק דין
דמב"ס
שאינו
ש שלא
השוגג
שונא
וכנגד
וגו'
נר לא
שלא
עלוח
זקום
הוא
א"כיס
ולא
אלא
הורג
עשה
אם
זה
ריס
חינו
זלוי
לנו
(ז)

תרגום

לְמַשְׁלֵם אֲנִי טָב
 לְצַדִּיקִיָּא בִּידֶךָ עֲלֶיךָ
 יִסְוֹבְרוֹן עֲנִיד יתום אֲנִי
 הָיִיתִי סְעִיד: טו תָּבֵר
 אֲדַרְשֶׁהוֹן דְּרִשְׁעִי וּבִישִׁי
 יתְבַעֲוֹן רִשְׁעִתְהוֹן לֹא
 יִשְׁכַּחוּ: טז מֶלֶךְ
 לְעַלְמֵי עֲלַמִּיָּא אֲבָדוּ

כִּי־אֲתָהּ | עֲמַל וְכַעַס | תִּבְיֹמָה לַתָּת
 בִּידֶךָ עֲלֶיךָ יַעֲזֹב חֲלָכָה יִתּוֹם אֲתָהּ |
 הָיִיתָ עוֹזֵר: טו שָׁבֵר זְרוּעַ רִשְׁעֵי זְרוּעַ
 תִּדְרֹשׁ־רִשְׁעוֹ בְּלִי־תַמְצָא: טז יְהוָה מֶלֶךְ
 עוֹלָם וְעַד אֲבָדוּ גוֹיִם מֵאַרְצוֹ: ד"ז תְּאֵוֹת →

עָמְמֵי מֵאַרְעֵיהּ: יז רְגַמָּא דְעֵנְוִתַי שְׂמִיעַ גְּדַמְךָ יי תִתְקַן לְפָהוֹן תַּצְלִי אֲדַרְשֶׁהוֹן

רש"י

בי אתה. כן דרכך שחביט עמל וכעס: לַתָּת
 בידך. נמך אמה נותן יד לרשעים להלליה נרשעם:
 עליך יעזוב חלכה. ישראל עמך שהם חילך, הם
 עוזבים עליך את המשא שחששה דין נרשעים.
 ומנחם פתר יעזוב לשון עורה, כמו עוזב מעוזב עמו
 (שמות כג ה). ומנחם פתר חלכה לשון דל וחלק,

וכ"ף יסוד נמיסה: יתום אתה היית עוזר.
 צמיס ראשוניס: (טו) שבור זרוע. של עמלק
 הרשע: ורע תדרוש רשעו בל תמצא. פושעי
 ישראל כשחזקין את הרשעים מללחין לבס נושאם
 להרשיע, אבל משתשנר את זרוע הרשעים, אס נאח
 לדרוש רשעם של רשעי ישראל לא תמצאנו: (טז) ה'

מצודת דוד

העמל והכעס מה שהרשע עושה: לַתָּת בידך. ובידך
 לתת לאיש כדרכיו, ולכן יעזוב העני בטחוננו מכל
 אדם וישען עליך, כי מעולם אתה עוזר ליתום אשר
 חלפה עורתו: (טו) שבור. לזה שבור חזק הרשע למען
 יבין כי יש אלהים שופטים: ורע. ואז אף הרגיל

לעשות רע כשתדרוש רשעו לא תמצא, כי יחזור
 למוטב כשיראה שאתה עושה דין ברשעים: (טז) ה'
 מלך וגו'. הלא מלכותך לעולם, וככוחך אז כוחך
 עתה, והלא אבדו גוים מארצו בעבור מעשיהם הרעים,
 לזה עשה כן לאבד הרשעים: (יז) תאוות. הלא מעולם

אבן עזרא

כי אתה חביט בלי ספק העמל והכעס שיעשה
 הרשע, כי בידך לַתָּת לו גמול בכל עת שתרחצה:
 עליך יעזוב חלכה. כמו לחלכה (לעיל פסוק ח), זה
 הכעס, כי ראה שפעמים רבות עזרת היתום שאין לו
 עוזר. ורבי יהודה בן בלעם אמר בעבור כי תביט
 העמל והכעס, אתה נותן לו כל חפצו, על כן יעזוב

הדל לסמוך, והנה סוף הפסוק יכויבנו: (טו) שבור.
 תייו תדרוש לנכח לו, השם, היית כבן אדם שהוא
 דורש, לא היית מוצא הרשע כי יאבד. ויש אומרים
 כי התייו סימן הזרוע כי תבקש הזרוע להרע ולא
 תמצא, על דרך תמצא ירך ה', אז יתברר כי השם
 הוא מלך לבדו, והעד אבדו גוים מארצו:

רד"ק

רואה, אבל בודאי העמל והכעס שעושה הרשע
 תביטהו: לַתָּת בידך. כאשר תרצה לקחת משפט
 העניים מהרשע: כי עליך יעזוב חלכה. והוא העני,
 דינו, כי פעמים רבות ראה שהיית עוזר יתום ומי
 שאין לו כח. וחלכה הה' נוספת כמו שפירשנו:
 (טו) שבור זרוע. תוקפו: תדרוש רשעו. שהוא אומר

כי לא תדרוש כמו שאמר למעלה, הראה לו כי אתה
 דורש, ואם אתה עושה כן לא תמצא רשע בארץ, כי
 אם תשבר זרועו הנשארים ישמעו ויראו. ורשע ורע
 הוא כפל דבר: (טז) ה' מלך. כשתעשה משפט
 העושקים אז תהיה מלך עולם ועד לעיני כל ואין
 מורה את פיך, ואז אבדו גוים מארצו ותשוב המלוכה

מדרשי חז"ל

הרביעית (דומי) אומרת לישראל אייתי גולגלתך, והוא אומר
 יחמין אנא זיין, והוא אומר לו שמעת עלי דאנא זיין
 יחמין, זיל גבי אלהי יעקב דחייב ביה אבי יתומים ודיין
 אלמנות דהוא זיין יחמין, יבוא ויעמוד לכם, (ילקו"ש).
 (טו) שבור זרוע וגו'. מפני מה ראו לומר ברכת
 השנים בברכה השיעית, אמר רבי אלכסנדר: כנגד
 מפיקעי שערס דכתיב שבור זרוע רשע, ודוד כי אמרה
 בתשיעית אמרה. (מגילה יז):
 (טז) ה' מלך עולם ועד וגו'. אין מזכירין (זכרון מלכות
 ושופר) של פורענות, אבל אם בא לומר מלכות זכרון
 ושופר של פורענות של עובדי כוכבים אומר. מלכות כגון,
 ה' מלך עולם ועד אבדו גוים מארצו. (ר"ה לב.).

זקוף
ימר
להא
חמו
קנים
וגשי
מה
להא
זבל

ס.
יסוד
לפי
הוא

את
נתה

עה,
ועם
ח:
שון
גה.

מה
י"ד
תה

יוח
לא
דה
ה'
ים

נא,
מל
אל
וח
יה
ות

עֲנִיִּים שָׁמַעַתָּ יְהוָה תִּכַּן לִבָּם תִּקְשִׁיב
 אֲזַנְךָ: ייח' לְשֹׁפֵט יְתוֹם וְדָךְ בְּלִי-יֹסֵף עוֹד
 לְעֵרֵץ אֲנוּשׁ מִן-הָאָרֶץ: פ יא א לְמַנְצַח לְדוֹד
 בַּיהוָה | חֲסִיתִי אֵיךְ תֹּאמְרוּ לְנַפְשִׁי נוֹדוּ

רש"י

מִדָּךְ עוֹלָם וְעַד. מֵאֲחֵר שִׁאֲכֵדוּ גוֹיִם מֵאֲרָצוֹ:
 (יח) לְשֹׁפֵט יְתוֹם. לַעֲשׂוֹת מִשְׁפָּטִים שֶׁל יִשְׂרָאֵל
 הַיּוֹמוֹמִים וְדָכִים: ב"י יוֹסֵף עוֹד. עִמְלֵק: לְעֵרֹוץ
 אֲנוּשׁ. לְכַתּוֹת וּלְשַׁנֵּר אֶת הַחַנּוּשִׁים וְחוֹלִים: (א) אֵיךְ
 תֹּאמְרוּ לְנַפְשִׁי נוֹדִי וְגו'. זֶה לְדוֹגְמַת כִּי גִרְשׁוּנִי
 הַיּוֹם מֵהַסְּתַפֵּחַ נִנְחַלֵּת ה' (ש"א כו יט) שֶׁגִּרְשׁוּהוּ
 מֵאֶרֶץ לְחַוָּה לְאֶרֶץ, וְכֵאֵן הוּא אֹמֵר צִה' חֲסִיתִי,
 מִצּוֹדֵת דוֹד

שמעת למלאות תאות עניים, לכן גם עתה כשלבם
 נכון להחפיל בכוננת הלב, שמע אליהם ומלא
 תאוותם: (יח) לְשֹׁפֵט. לקחת משפטם מיד עושקיהם:
 ב"י יוֹסֵף. ולא יוסיף עוד העושק לערוץ ולהכאיב לבני אדם, כאשר יראה כי שלם תשלם: (א) לְנַפְשִׁי. איך
 תאמרו על נפשי הר שלכם הוא נד כצפור, רוצה לומר מלך ישראל הוא נד מפני שאול, כצפור הזה הנווד

אבן עזרא

(יז) לָבִים. שִׁמְעַת לִפְנֵי שִׁדְבָרוֹ, עַל דֶּרֶךְ כִּי אֵין
 מִלָּה בְּלִשׁוֹנִי (לִקְמַן קֶלֶט ד), וְכֵל תֹּאחֶתם שֶׁתִּכֵּן לָבִים,
 וְהִטְעַם לְעוֹרֵם. וְתִיּוֹ תִקְשִׁיב אֲזַנְךָ סִימָן לְשׁוֹן נִקְבָּה.
 וְזֶה הוּא הַטְעַם כְּפֹל. (יח) לְשֹׁפֵט. לִקְחַת מִשְׁפָּט
 יְתוֹם וְדָךְ. וּמִלֵּת עֵרֵץ אֶל תְּעַרְצוֹ (דְּבָרִים כ ג) כְּמוֹ
 אֶל תִּירָאוּ (כְּמִדְבַר יד ט), וְעֵרֵץ כְּמוֹ נוֹרָא, וְהִנֵּה

רד"ק

לישראל: (יז) שִׁמְעַת. כְּמוֹ תִשְׁמַע. וּפִירוּשׁ שִׁמְעַת
 תִּפְלַתֶם כְּתֹאחֶתם. או פִירוּשׁ שִׁמְעַת תֹּאחֶתם קוֹרֵם
 שִׁדְוִיָּאָהוּ כְּפִיהֶם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְהִיָּה טֶרֶם יִקְרָאוּ וְגו':
 תִּכַּן לִבָּם. תְּסִיר מִלִּבָּם טְרֹדַת הָעוֹלָם, כִּי לָבִים טְרוֹד
 בְּעֵנִייהֶם וּמוֹרֹדֵיהֶם וְאֵתָה תְעוֹרֵם לְהִכִּין לָבִים אֵלֶיךָ

מדרשו חז"ל

(יז) תִּכַּן לִבָּם תִּקְשִׁיב אֲזַנְךָ. תְּנוּ רַבֵּן: הַמִּתְפַּלֵּל צִרִיךְ
 שִׁיכּוּן אֶת לְבוֹ לְשִׁמּוֹים. אֲבָא שְׂאוּל אֹמֵר: סִימָן לְדַבֵּר
 תִּכַּן לָבִים תִּקְשִׁיב אֲזַנְךָ. (בְּרֻכּוֹת לֵא.).

תאות עניים שמעת ה'. ר' לוי אמר: זה משה שנקרא
 עניו, בשעה שאמר לו הקב"ה דבר אל אהרן אחיך ואל
 יבוא בכל עת אל הקודש, התחיל מצטער ואמר כמדומה
 אני שאין אחי יכול ליכנס לפני ולפנים, א"ל הקב"ה לא

נושאי הפרק

(א"ג) דוד מעדיף לחסות בה', מלברוח מפני אויביו.
 (ד"ז) ביאור ענין השגחת ה' בצדיקים והעונש לרשעים.

יח לְמִדּוֹן יִתֵּם וְעֵנִיא לָא
 יוֹסֵף עוֹד הוֹב כְּנִי
 נִשָּׂא לְאֲתִכְרָא מִן קָדָם
 רְשִׁיעִי אֲרַעָא:
 א תִּשְׁפַחְתָּא
 בְּמִימְרָא דִּי סְבָרִית

הִיכָרִין אַתּוֹן אֲמַרִין
 לְנַפְשִׁי אִמְלִלְמִי לְטוֹרָא
 הִיךְ צַפְרָא: כִּי אֲרוּם הָא
 רְשִׁיעִי נִגְדִין קִשְׁתָּא
 מִתְקַנִּין גִּירָהוֹן עַל נִימָא
 לְמִרְמֵי בְּקִבְלָא עֲלוֹי תְּקִין

(ב) כי הגה הרשעים. ד
 המטילין אינה בני וזין שחול: י
 נופל בקשת, שכשהוא חוק לו
 כשרוצה לנטותו: קשת. לשונם

מצודת צי
 (ב) יתר. חבל הקשת. כמו שבעה
 צירות. להשליך. כמו ירה בים
 בתוך: אופל. חשך: (ג) השתות

הרשעים דרכו קשת וכו', והוא
 כמו אופל. רוצה לומר בהסתר:

הרכב. הר שלכם. וצפור חסר נ
 על מצפה ה' (ישעיה כא ח) כי
 הוא הקורא, והעד היות על כ
 כי איננו סמוך. כי הטעם ו

(א) נודי. נודו כתיב ונודי קרי
 והנפש, כלומר כי אמרו שונאין
 אותו שאול, ונפשו גם כן שהיו
 רשע תנוד על דרך יקלענה בר
 הוא על נפשו כי היא המנהגת
 איך תאמרו לה שתנוד מהר י
 שם. והרכב כמו מהרכב, ואמ
 לשאול מקומו שהיה חושב ל
 ופירוש צפור כצפור הנווד מקן

(א) נודי הרכב צפור. דרש רבא,
 בה' חסיתי איך תאמרו לנפשי נו
 לפני הקב"ה רבונו של עולם מחו
 יאמרו הר שבכם צפור נדרתו. (סנהד
 הרכב ציפור, אמר ר' חמא: כשגלו י
 שמחים עליהם להגלותם ממקומם,
 נודו, כלפי מעלן וכלפי מטן אמרו
 כצפור נודדת מקנה כן איש נודד
 הקב"ה שנאמר: ה' איש מלחמה,
 המקדש שנאמר: זאת מנוחתו
 (ב) כי הגה הרשעים וגו', שבא ו

תְּרַנֵּן: לִי פְקֻדַת הָאָרֶץ | וְתִשְׁקָקָה רַבַּת
 תַּעֲשֶׂרְנָה פִּלַּג אֱלֹהִים מִלֵּא מִיַּם תִּכְיֶן

וְאִשְׁקִיחָה סוּגֵי עֲלֵלָתָא תַּעֲתַרְנָה מִן קוֹבְתָא דְאַלְהָא דִּי בְשִׁמְיָא מְלֵיא מַטְרָא תַתְּקֵן
 רִשְׁיִי

המאורות, ונערכו נכון המעריכו ערצים: (י) פקדת הארץ. כשאתה מפך להטיעו אתה פוקד את הארץ ומשקה אותה: רבת תעשרנה. הכנה אתה מעשרה מפלג שלך שהוא מלא מים, ומכין זו דגנס של

מצודת דוד

(י) פקדת. בעת חשיגה בארץ להשקותה או תעשר אותה בהרבה מטר: פלג אלהים. אמת המים הבאה לה מאלהים היא מלאה מים: תכין. וכוה תכין דגנס, כי

כן דרכך להכין הדגן על ידי רבוי המטר:

אבן עזרא

היוצאות הנראות בבקר ובערב, בעבורם ירננו בני אדם. והנה יהיה מלת תרנין יוצאה לשנים פעולים. ורבי משה אמר כי תחלת היום והלילה שסוף זה תחלת זה, הם סבת הרננה: (י) פקדת. זה הפסוק לאות על שנת בצורת היתה בציון, והשב האויב לבא על ציון להביאה במצור, והשם פקד ארצו שהיא ארץ ישראל. ויש אומרים תשוקקה כמו ותשקה, ואין זה נכון ועד ונפש שוקקה (לקמן קו

רד"ק

ישראל מתוכם. ואמר כמו שייראו יושבי קצוות מאותותיך שעשית להם בקריעת ים סוף, כמו שאמר שמעו עמים ירגזון, כן ייראו עוד ממך בקיבוץ גליות ומאותותיך עוד כמו שעשית להם שהיית מרנין להם כמוצאי בקר וערב, והוא שהיית מוציא להם עמוד ענן יומם ועמוד האש לילה, כן תעשה עמהם בקיבוץ גליות: (י) פקדת הארץ. ועוד זכר המטר כי הוא מנפלאות האל הגדולות: וי"ו ותשוקקה. כענין כבר היה זה או אחר שהיה זה, וכן פירושו ותשוקקה וכבר שוקקה, כלומר מאחר ששוקקה פקדתה אותה במטר, והוא מענין ואל אישך תשוקתך (בראשית ג טו), כלומר

מדרשיו חז"ל

(י) פקדת הארץ ותשוקקה וגו'. אמר ריש לקיש: מאי דכתיב ועצר את השמים, בשעה שהשמים נעצרין מלהוריד (טל ומטר) דומה לאשה שמחבלת ואינה יולדת. והיינו דאמר ריש לקיש משום בר קפרא: נאמרה עצירה בגשמים ונאמרה עצירה באשה, עצירה בגשמים ועצר את השמים, עצירה באשה כי אשה עצורה לנו. נאמרה פקידה באשה, דכתיב וה' פקד את שרה. ונאמר פקידה בגשמים, דכתיב פקדת הארץ ותשוקקה פלג אלהים מלא מים. תנא, כמין קובה יש ברקיע שממנה גשמים יוצאים. (תענית ט.)

(ב"ר ד.)

עבורהון ארום היבנא
 תשכללנה: יא מרביני
 צמחהא רוי אשדיך
 ניסהא צמחהא תברך:
 יב אכללתא שנת טוב
 ברכתך וכבשי אורחך
 יבסמון דיהנא: יג יבסמון

יושבי קלוות, כי נכון
 (יא) תלמייה. הן שורות הן
 לרוה: נחת גדודיה. כמו
 לגדודיה לעשות נחם לבני
 נרמיצם של מטר: תמוג

מצודת צ

(יא) תלמייה. ערוגות. כמו על תלו
 ענין שביעה: ברכיבים. הוא הכ
 עליו עשב (דברים לג ט): תמוגגה
 (יב) ומנגלך. מלשון מעגל ודרך
 השמים, ונאמר (איוב כג יד) והוג ש
 העננים מעגליו: ירעפון. ענין ה
 כמטר לקחי (דברים לג ט): דשן.
 מדר:

ומ"ם דגנס שב אל פקדת ו
 שב אל הארץ: (יא) תלמייה. נ
 לט י. ויש אומרים נחת גדודי
 על כל ימים גדודות (ידיה פו
 דימם הכתוב לגדודות. והטעם
 מגזרת גדוד יגודנו (בראשית

כר בן תבינה. כלומר כי בד
 תשבץ הארץ ממטר ותצמח ה
 משדפון ומירקון, מה יועיל לד
 שב עוד לספר טובות המטו
 הארץ, והם גבשושית הארץ:
 המטר בגרוד הארץ, והם העו
 והוא חפירת המחרישה: ברב
 הגדול תשיב הארץ נמוגה ולו

(יא) תלמייה רוח נחת גדודיה ו
 חבריות להטות את גנותיהן
 ולעשות כל צרכיהן, דבר אחר, שו

דָּגְגָם כִּי־כֵן תִּכְיֶנָּה: יֵאֱתַלְמִיָּה רוּחַ נַחַת
 גְּדוּדָה בְּרִבְיָיִם תְּמוּגָנָה צְמַחָה תִּבְרָךְ:
 יֵב עֲפָרְתָּ שְׁנַת מִוִּבְתָּךְ וּמַעְגְלִיךָ יִרְעִפוּן
 דְּשָׁן: יֵג יִרְעִפוּ נְאוֹת מְדַבֵּר וְגוֹל גְּבַעוֹת

עֲבוּרָהוֹן אָרוֹם הִיכְנָא
 תִּשְׁכַּלְלָנָה: יֵאֱמַרְבִּינִי
 צְמַחָהָ רוּחַ אֲשַׁדִּיךְ
 גִּסְהָא צְמַחָהָ תִּבְרָךְ:
 יֵב אֲכַלְלָתָא שְׁנַת מוֹב
 בְּרִבְיָיִם וְכַבְשֵׁי אוֹרְחָךְ
 יִבְסָמוֹן דִּיהָנָא: יֵג יִבְסָמוֹן

רש"י

יושבי קטנות, כי כן אתה מכין אותם: (יב) עמרת שנת טובתך. על ידי הגשמים
 (יא) תלמיה. הן שורות המחרשה: רוח. כמו
 לרוח: נחת גדודיה. כמו לנחת גדודיה להניח
 לגדודיה לעשות נחת לנרות, אתה תמוגגנה
 נרביבים של מטר: תמוגגנה. לשון המסה:

מצודת דוד

(יא) תלמיה רוח. במה שתשביע תלמי השרה יהיה
 נחת לגדודיה, הם הבריות המתהלכים בארץ:
 ברביבים. על ידי הרביבים תמוגג ותרטב את
 האדמה, וזוה תברך צמחה: (יב) עמרת. תעטר את
 השנה שהשפעת בה טובתך, כי תהיה מעוטרת
 כתבואה ופירות: ומעגליך. העננים יזלו גשמי ברכה:
 (יג) נאות מדבר. המקומות היבשות כמדבר, יזלו גם
 המה דשן להצמיח הרבה תבואה: וגיף וגו'. הגבעות
 תהיינה חגורות בגיל, רוצה לומר רב תבואה יגדל בהן:

מצודת ציון

(יא) תלמיה. ערוגות. כמו על תלמי שדי (הטע י ז): רוח.
 ענין שביעה: ברביבים. הוא המטר הרק. כמו וכרביבים
 עלי עשב (דברים לז ט): תמוגגנה. מלשון המגה והמסה:
 (יב) ומעגליך. מלשון מעגל ודרך, והם העננים שהם לצד
 השמים, ונאמר (איוב כז ד) וחוג שמים יתהלך, ולזה יקראו
 העננים מעגלי: ירעפון. ענין הולה והטפה. כמו יערוף
 כמטר לקחי (דברים לז ט): דשן. שומן: (יג) נאות. ענין
 מדור:

אבן עזרא

הגשמים והטעם על הזרמים: (יב) עמרת. עד שתהיה
 זאת השנה בקרב שנים כמו המלכה בעלת העטרת
 בתוך הבנות. וטעם ומעגליך דרך משל, והמעגל הם
 המקומות העשויות להתחבר מי גשמי הגלות:
 (יג) ירעפו. הנה מעגליך ביישוב, ונאות מדבר כמו
 נות רועים, והגבעות תחגורנה גיל בהראות הדשא

ומ"ם דגגם שב אל פקדת הארץ: כי כן תכנינה.
 שב אל הארץ: (יא) תלמיה. כמו בתלם עבותו (איוב
 לט י). ויש אומרים נחת גדודיה הורד גדודותיה, כמו
 על כל ידים גדודות (יהמיה מז לז), והם קוים לחריש
 דימם הכתוב לגדודות. והטעם שירדנו. ויש אומרים
 מגורת גודר יגודנו (בראשית מט יט), והטעם על

רד"ק

המטר: צמחה תברך. ואחר כן תברך צמחה ותבא
 התבואה לברכה והצלחה: (יב) עמרת שנת טובתך.
 שנה שתשבע היא שנת טובתך, עטרת אותה בכל
 דבר טוב: ומעגליך ירעפון דשן. העננים הם מעגלי
 ה' יתעלה, והעננים יזלו מטר שיהיה בהם הרשן
 והשומן: (יג) ירעפו. כמו שירעפו בישוב כן ירעפו על
 נאות מדבר, בעבור החיות שימצאו מאכל ומשקה:
 וגיף גבעות תחגורנה. על דרך משל כשימלאו פני

כי כן תכנינה. כלומר כי כזה תכין הארץ, כי אם
 תשבע הארץ ממטר ותצמח התבואה ותלקה אחר כך
 משרפון ומירקון, מה יועיל להם המטר: (יא) תלמיה.
 שב עוד לספר טובות המטר שתרזה במטר תלמי
 הארץ, והם גבשושית הארץ: נחת גדודיה. והוריד
 המטר בגדוד הארץ, והם העמקים שביין תלם לתלם
 והוא חפירת המחרישה: ברביבים תמוגגנה. במטר
 הגדול תשיב הארץ נמוגה ולחה שהיתה יבשה קודם

מדרשי חז"ל

תהום, שנאמר: תלמיה רוח נחת גדודיה וגו'. (תענית ו).
 א"ר יוחנן: גדול יום הגשמים שאפילו גייסות פוסקות בו,
 שנאמר: תלמיה רוח נחת גדודיה. (שם ט). אמר רב תנא

יא) תלמיה רוח נחת גדודיה וגו'. ת"ר: יודה, שמורה את
 הבריות להטיח את גנותיהן, ולהכניס את פירותיהן,
 ולעשות כל צרכיהן. דבר אחר, שמורה את הארץ ומשקה עד

Steinwald, Moshe ben Amram, 1853-1910

20

ספר

ערוגת הבשם

חידושי אגדה
על
חמשה חומשי תורה

אשר השאיר אחריו ברכה
הרב הגאון הצדיק המפורסם בכל קצווי ארץ
בתורתו וצדקתו חסידותו ופרישתו
מון **מושה** בן הרב הגדול הצדיק חריף עצום
המפורסם בשם טוב מו"ה **עמרם** זצלה"ה

גרינוואלד

מק"ק טשאדנא

בעהמ"ח ספרי ערוגת הבשם ועוד
שדיה אב"ד ור"מ בק"ק הומנא ובק"ק קליינווארדיין
ואח"כ בק"ק חוסט יצ"ו
ושם חלקת מחוקק ספון

ספר דברים

נערך ונסדר על ידי
הרב **אהרן שפירא**
נאראל - בני ברק

יוצא לאור על ידי נכד המחבר
יהושע בהר"ר דוד גרינוואלד

ברוקלין
שנת תשע"א

76 א) תבין לך הדרך ושלשת את גבול ארצך וגו' [יש, ג]. הנה, דורשי רשומות אמרו ואלוקים אינה לידו ושמתי לך מקום [שמות כא, יג] ר"ת 'אלול', והוא בבחינת עיר מקלט⁷⁵. וזה על דרך דכתיב [דברים כא, ט] ואתה תצער הדם הנקי מקרבך כי תעשה הטוב והישר, ומבואר בבניה לעיתים [ת"כ דרוש ב אלול ד"ה ונאמר כי כנר] הכוונה, על פי מה שאמרו רז"ל [בבבא ית, ב] רשעים בבניהם קרוין מחים, א"כ ע"י שאתה תעשה הטוב והישר, בזה אתה מצער דם הנקי מקרבך. א"כ מי שכל ימות השנה הולך שוצב, עושה רציהה בנפשו, והחודש אלול הוא בבחינת עיר מקלט אשר ינוס שמה.

ויש לפרש גם בפסוק הנ"ל רמו על דרך זה, דמבואר במדרש [ראה קדושת לוי לראש השנה; משנת חסדים מסכת אלול פ"א] הנותן בים דרך וישייה מה, טו], זה אלול. וענינו נראה לפרש על דרך רמו, דכתיב [מתנין טז ומישין] ימיך פשוטה לקבל שנים, ופירושו בס"ד, על דרך שמפרשים בשם הבעש"ט זי"ע [ראה חולות יעקב יוסף פרשת בא אות יא ד"ה ונראה לי דשמתי ממור], גדולה נקמה שניתנה בין שמי אומיות [בבבא ית, א], והיינו דהשי"ת מעורר בחשונה ע"י

75. כן הוא בכתיב האר"י בכמה מקומות, וראה שער הפסוקים פרשת משפטים שם ובליקוטי תורה שם, וראה עוד פרי עין חיים שער ראש השנה פרק א. ועיין עוד בדברי רבינו לקמן בפרשת נצבים על הפסוק ומל ה"א את לבבך, במאמר המתחיל עוד נראה לי. 76. ראה עוד לקמן בדברי רבינו בריש פרשת כי תבא, במאמר המתחיל עוד נראה לי, השני. 77. וז"ל המור שם: ולקחתם לכם ביום הראשון, וכי ראשון הוא, והלא מ"ו הוא, אלא ראשון להשבון עונות, משל למדינה שחייבת מס למלך ולא נתנו לו,

מדת חסדו וטובו, שהוא בבחינת ימין. ומבואר בקידור האר"י הק' ז"ל ימין במילואו, היינו יו"ד מ"ס יו"ד נו"ן בגימטריא 'דרך' עם הכולל [עיין משנת חסדים שם]. וי"ל דע"י שעושה תשובה בחודש אלול, ואינו ממתין עד תשרי, שאז מתעורר ע"י אימת הדין, ואדרבא באלול הם ימי רצון. א"כ מה שנפתחים שערי רצון הוא מעורר לבו לפשפש במעשיו, א"כ זה עדות נאמנה שאין מן הנורף לעוררו לתשובה ע"י מידת הדין, אלא בבחינת ימין שהוא במילואו בגימטריא דרך, והיינו הנותן בים דרך זה חודש אלול, וא"ש בס"ד⁷⁶.

והיינו דאמר הכתוב, תבין לך הדרך דייקא, ועל ידי זה ושלשת את גבול ארצך, על דרך שכתב הטור בריש הלכות ראש השנה [או"ח סימן תפ"א] בשם המדרש [מחמתא אמור כן במשל שם, דקודם ראש השנה ילאו גדולים לקראתו מוותר להם שליש⁷⁷, וא"ש בס"ד. דאמר הכתוב ע"י מה שמכין לך הדרך, על ידי זה ושלשת את גבול ארצך. L

77 ב) תבין לך הדרך וגו' [יש, ג]. תבין ג' → במסורה, חד הכא, ואידך, תבין דגנס כי כן תכינה [מהלכ סה, י], ואידך, תבין

בא אליה בחיל לגבותו, כשנתקרב אליה, בעשרה פרסאות יצאו גדולי המדינה לקראתו, ואמרו לו אין לנו, מה ליתן לך, הניח להם שליש, כיון שנתקרב יותר, יצאו בינוני העיר לקראתו, הניח להם שליש השני, כשנתקרב יותר, יצאו כל בני העיר לקראתו, והניח להם הכל, כך המלך זה הקב"ה, בני המדינה אלו ישראל, שמסגלים עונות כל השנה, ערב ראש השנה הגדולים מתענין, ומוותר להם שליש עונותיהם, בעשרה ימים בינונים מתענין, ומוותר להם ב' שלישים, ביום הכפורים הכל מתענין ומוותר להם הכל.

לכם מקשיב אזק על פי מה שפירש השנה באספק א [יש, טו], דדרשו ר הנקשרת נחג ציד השנה. על פי מד ראש השנה [או"ח מוותר להם שו בשל"ה הק' ג' ו לידו ושמתי ל' אלול], והוא שמבואר בבניה ונאמר כי כבר נודי מקרבך כי תעשו [ט, עיי"ש ג']. לבחינת תשובה ו באלול. והיינו דל דייקא, והיינו שהביאה

ובזה מבואר, תבין לך כדאיחא במדרש ופירשתי לעיל⁷⁸ ארצך, על דרך תבין דגנס כי דגן, דמבואר

78. כן הוא בכתיב הפסוקים פרשת וראה עוד פרי עינה. וז"ל שם: ע נקי מקרב עצמך והורג את עצו בשתעשה הישר אתה מקיים את

לכס תקשיב אזנך [ס"ג י"ז]. ויש לפרש בס"ד על פי מה שפירשתי בס"ד, וחג האסיף בלאת השנה באספך את מעשיך מן השדה [שמות כ"ג, ט"ז]. דדרשו רז"ל [ראש השנה י"ג, א] תבואה הנקלרת בחג בידוע שהביאה שליש לפני ראש השנה. על פי מדרש שכתב הטור בריש הלכות ראש השנה [או"ח סימן תקפ"א], קודם ראש השנה מוותר להם שליש, עיי"ש. והנה, מבואר בש"ה הק' נ"ד ואשר לא נדה והאלקים איינה לידו ו'שמתי לך מקום [שמות כ"ג, י"ג]. ר"ת 'אלול', דהוא כמו ערי מקלט. על דרך ש'מבואר בנינה לעיתים [ת"כ דרוש ב' לאלול, ד"ה ונאמר כי כנר נודע] ואתה תבער הדם הנקי מקרבך כי תעשה הישר בעיני ה' [דברים כ"ג, ט"ו]. עיי"ש ט"ה. והנה, אי אפשר לבל בחג לנתינת תשובה מאהבה, אם לא שמתחיל לשוב באלול. והיינו דאמר, וחג האסיף בלאת השנה, דייקא, והיינו תבואה הנקלרת בחג בידוע שהביאה שליש לפני ראש השנה.

ובזה מבואר, דהתורה הקדושה רמזה לנו חבין לך הדריך, זה קאי על אלול, כדאיחא במדרש¹², הנותן ציס דרך זה אלול, ופירשתי לעיל¹³, ועל ידי זה ושלש את גבול ארנך, על דרך מוותר להם שליש. וקאמר, חבין דגנס כי כן חכינה, דזהו כדאשכחן גבי דגן, דתבואה הנקלרת בחג בידוע שהביאה

גד. כן הוא בכתבי האר"י בכמה מקומות, וראה שער הפסוקים פרשת משפטים שם, ובליקוטי תורה שם, וראה עוד פרי עין היים שער ראש השנה פרק א. גה. וז"ל שם: עלך מוטל להוזהר לבער הרם שהוא נקי מקרב עצמך, שלא תהיה אתה שופך את דמך והורג את עצמך, ובמה תבערנו ותגצל מזה, בשחעשה הישר בעיני ה' והשמור מצותיו, כי מזה אתה מקיים את חיך ואיך שופך את דמך, ותמצא

שליש לפני ראש השנה. וטעמא דמילתא, דאי אפשר לבוא מנייה וביה לנתינת תשובה מאהבה, ונריך לזה הכנות, משום הכי נריך להתחיל לזה בחודש אלול, וקאמר חבין לכס דייקא אז תקשיב אזנך, וא"ש בס"ד.

לא יקום עד אחד באיש לבל עון ולבל חטאת בכל חטא אשר יחטא [שם, ט"ו]. האי בכל חטא אשר יחטא דכתב רחמנא, נריך ביאור. ונראה לי בס"ד רמז מוסר, על פי מה שכתוב בספר אגרא דכלה [פרשת שופטים במאמר על הפסוק נביא מקרבך], דהנה, קריאת שמע לאדם קורא בכל יום, הוא עדות על אחדותו יחברך שמו, ולזה אותיות 'עד' הם גדולים בקריאת שמע, להורות שזה ענין עדות. והנה, כשאדם עובר עבירה שנפסל על ידי עדות על פי דין תורה הקדושה, כשאינו שב בתשובה, גם הקריאת שמע שקורא אינה נחשבת למצוה, כיון שהוא פסול לעדות, ע"כ נריך להרהר בתשובה קודם קריאת שמע. וזה מה שגרמנו, לא יקום 'עד' אח"ד, ראונו לומר, 'עד' שבאחד, דהיינו קריאת שמע, דעיקר היחוד הוא באחד, לא יהיה קיום לעד הזה לכל עון ולכל חטאת, כשיהיה ציד האדם איזה עון או חטאת, אדב"ק.

חיים עד העולם. וראה עוד בדברי רבינו לקמן בפרשת נצבים במאמר על הפסוק ומל ה"א את לבבך, במאמר המתחיל עוד נראה לי. גו. ראה קדושה לוי לראש השנה ד"ת הנותן לים; עבודת ישראל פרשת מסעי, ד"ה במדרש ד"א אלה מסעי; שם פרשת ראה על הפסוק עשר תעשר, ועוד. גז. ראה במאמר הקודם וראה עוד לעיל בפרשת ראה על הפסוק עשר תעשר, הראשון, ובעוד כמה מקומות.

בואר
היינו
עם
גושה
ושרי,
אלול
רעון
זה
זוכה
והוא
ציס

ר"ך
גבול
ראש
חומא
יאלו
ז"ש
לך
ג'
זכין
זכין

זרה
אין
תור,
שני,
גיח
אלו
זנה
זם,
ים,